

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Інститут післядипломної освіти

Кафедра фінансів, обліку та оподаткування

Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр

Спеціальність 072 – «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри ФОП

Уляна АНДРУСІВ

«___» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Копильців Вікторії Романівни

1. Тема роботи «Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку»
керівник роботи Андрусів Уляна Ярославівна, к.е.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «03» листопада 2025 року № 200/12

2. Строк подання студентом роботи 01.12.2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативно-правові акти України з питань бюджету і державних фінансів, офіційні статистичні дані Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби, аналітичні матеріали та наглядова статистика НБУ, спеціальна економічна та фінансова література, наукові публікації у фахових виданнях, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Теоретичні засади функціонування бюджетної системи в регулюванні економічного розвитку

2. Аналіз бюджетної системи України як інструменту економічного регулювання

3. Напрями вдосконалення використання бюджетної системи для регулювання економічного розвитку

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Слайд 1 – Бюджетна система України: структура та принципи

Слайд 2 – Порівняльна характеристика моделей бюджетного стимулювання економічного розвитку

Слайд 3 – Динаміка доходів Зведеного бюджету України (2020-2024 рр.)

Слайд 4 – Структура доходів Зведеного бюджету України (2020-2024 рр.)

Слайд 5 – Динаміка та структура видатків Зведеного бюджету України за функціональною класифікацією (2020-2024 рр.)

Слайд 6 – Динаміка та структура видатків Зведеного бюджету України за економічною класифікацією (2020-2024 рр.)

Слайд 7 – Динаміка фіскальних дисбалансів в Україні у 2020-2024 роках

Слайд 8 – Ієрархія проблем бюджетної системи України за експертною оцінкою

Слайд 9 – Шляхи оптимізації бюджетної політики країни

Слайд 10 – Фіскальна політика України: реформування та оптимізація

Слайд 11 – Напрями вдосконалення бюджетної системи: поточний стан та цільові орієнтири

6. Дата видачі завдання 03.11.2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми та постановка завдання магістерської роботи	03.11.2025	виконано
2.	Розділ 1. Теоретичні засади функціонування бюджетної системи в регулюванні економічного розвитку	10.11.2025	виконано
3.	Розділ 2. Аналіз бюджетної системи України як інструменту економічного регулювання	17.11.2025	виконано
4.	Розділ 3. Напрями вдосконалення використання бюджетної системи для регулювання економічного розвитку	24.11.2025	виконано
5.	Вступ і висновки до роботи	27.11.2025	виконано
6.	Оформлення роботи згідно встановлених вимог	30.11.2025	виконано
7.	Подання готової роботи з комплектом супровідних матеріалів на допуск до захисту	01.12.2025	виконано

Студент _____
(підпис)

Вікторія КОПИЛЬЦІВ
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис)

Уляна АНДРУСІВ
(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 107 с., 14 рис., 21 табл., 47 джерел.

Об'єкт дослідження - бюджетна система України та механізми її впливу на економічний розвиток держави.

Предмет дослідження - теоретичні засади та практичні механізми використання бюджетної системи як інструменту регулювання економічного розвитку в Україні.

Мета роботи - дослідження теоретичних засад та практичних аспектів функціонування бюджетної системи України як інструменту регулювання економічного розвитку та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності бюджетного регулювання економіки.

У роботі досліджено теоретичні засади бюджетної системи як інструменту державного регулювання економіки, здійснено комплексний аналіз структури та ефективності бюджетної системи України, систематизовано зарубіжний досвід бюджетного регулювання економічного розвитку, розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів бюджетного регулювання в Україні. Встановлено, що бюджетна система здійснює багатоканальний вплив на економічний розвиток через фіскальний канал, канал державних видатків, інвестиційний канал, канал міжбюджетних трансфертів та соціальний канал. Проведено аналіз динаміки основних показників Державного бюджету України за 2020-2024 роки, який виявив структурні дисбаланси та залежність від зовнішнього фінансування. Досліджено досвід країн ЄС, США та Канади у застосуванні бюджетних інструментів для стимулювання економічного зростання. Розроблено комплекс заходів удосконалення бюджетної політики.

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА, БЮДЖЕТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ, БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА, ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ, ДОХОДИ БЮДЖЕТУ, ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ МЕТОД.

ABSTRACT

Qualification work: 107 p., 14 fig., 21 tables, 47 sources.

Object of research -- the budget system of Ukraine and mechanisms of its impact on the economic development of the state.

Subject of research -- theoretical foundations and practical mechanisms of using the budget system as a tool for regulating economic development in Ukraine.

Purpose of the work -- research of theoretical foundations and practical aspects of the functioning of Ukraine's budget system as a tool for regulating economic development and development of recommendations for improving the efficiency of budget regulation of the economy.

The work examines the theoretical foundations of the budget system as a tool for state regulation of the economy, analyzes the mechanisms of budget impact on economic development, conducts a comprehensive analysis of the structure and efficiency of Ukraine's budget system, systematizes foreign experience in budget regulation of economic development, and develops practical recommendations for improving budget regulation mechanisms in Ukraine. It is established that the budget system has a multi-channel impact on economic development through the fiscal channel, government spending channel, investment channel, intergovernmental transfers channel, and social channel. An analysis of the dynamics of the main indicators of the State Budget of Ukraine for 2020-2024 was conducted, which revealed structural imbalances and dependence on external financing. The experience of EU countries, the USA, and Canada in applying budget instruments to stimulate economic growth was studied. A set of measures to improve budget policy has been developed, including optimization of expenditure structure, strengthening the investment component of the budget, reforming the system of intergovernmental relations, and implementing program-target budgeting method.

BUDGET SYSTEM, BUDGET REGULATION, STATE BUDGET, BUDGET POLICY, BUDGET EXPENDITURES, BUDGET REVENUES, PROGRAM-TARGET METHOD.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	11
1.1. Сутність, структура та принципи побудови бюджетної системи	11
1.2. Бюджетна політика як інструмент державного регулювання економіки	17
1.3. Зарубіжний досвід використання бюджетної системи для стимулювання економічного розвитку	23
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ	34
2.1. Аналіз динаміки та структури доходів Зведеного бюджету України	34
2.2. Аналіз динаміки та структури видатків Зведеного бюджету України	49
2.3. Оцінка впливу доходів і видатків бюджету на економічний розвиток України	64
Висновки до розділу 2	71
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	73
3.1. Проблеми та виклики функціонування бюджетної системи України в сучасних умовах	73
3.2. Шляхи оптимізації бюджетної політики держави	83
3.3. Перспективні напрями підвищення ефективності бюджетного регулювання економіки	88
Висновки до розділу 3	97
ВИСНОВКИ	99
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ НА ДЖЕРЕЛА	103

ВСТУП

Актуальність теми. Бюджетна система є одним із найважливіших інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів у країні. В умовах трансформації економічної системи України, посилення глобалізаційних викликів та необхідності забезпечення сталого економічного розвитку особливої актуальності набуває дослідження функціонування бюджетної системи та механізмів її впливу на економічне зростання держави.

Бюджетна система держави безпосередньо впливає на економічний розвиток через механізм формування та використання фінансових ресурсів, визначає можливості для інвестування в інфраструктуру, людський капітал, інновації та модернізацію економіки. Ефективна бюджетна політика має забезпечувати баланс між фіскальною стабільністю держави та стимулюванням економічної активності, створювати сприятливі умови для розвитку підприємництва та залучення інвестицій.

В умовах воєнного стану та перспектив повоєнного відновлення економіки України особливо важливим є пошук оптимальних моделей бюджетного регулювання, які б, з одного боку, забезпечували достатні ресурси для фінансування оборони та соціального захисту населення, а з іншого – створювали передумови для економічного зростання та структурної модернізації економіки. Стратегія економічного розвитку України до 2030 року визначає необхідність підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів та посилення їх ролі у стимулюванні економічного розвитку.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблематика бюджетної системи та її ролі в економічному регулюванні активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. Фундаментальні основи теорії державних фінансів та бюджетного регулювання закладені в працях Дж. М. Кейнса, П. Самуельсона, Р. Масгрейва, а теоретичні засади фіскальної політики розроблено Дж. Б'юкененом, Дж. Стігліцем та Р. Барро. Серед вітчизняних

науковців комплексний підхід до дослідження проблем бюджетної системи представлено в роботах Єфименко Т.І., Гасанова С.С., Кудряшова В.П., Луїної І.О.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених питанням бюджетного регулювання та економічного розвитку, недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного аналізу ефективності використання бюджетних інструментів для стимулювання економічного зростання в умовах трансформації економічної системи України, особливо з урахуванням викликів воєнного стану та необхідності повоєнного відновлення.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження теоретичних засад та практичних аспектів функціонування бюджетної системи України як інструменту регулювання економічного розвитку та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності бюджетного регулювання економіки.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити сутність, структуру та принципи побудови бюджетної системи;
- розглянути теоретичні аспекти бюджетної політики як інструменту державного регулювання економіки;
- проаналізувати зарубіжний досвід використання бюджетної системи для стимулювання економічного розвитку;
- охарактеризувати дохідну частину бюджету України та її вплив на економічний розвиток країни;
- проаналізувати видаткову частину бюджету та пріоритети бюджетного фінансування;
- оцінити ефективність міжбюджетних відносин у забезпеченні регіонального розвитку країни;
- виявити проблеми та виклики функціонування бюджетної системи України в сучасних умовах;

- розробити шляхи оптимізації бюджетної політики держави та перспективні напрями підвищення ефективності бюджетного регулювання економіки.

Об'єктом дослідження є бюджетна система України та механізми її впливу на економічний розвиток держави.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні механізми використання бюджетної системи як інструменту регулювання економічного розвитку в Україні.

Методи дослідження. У процесі написання роботи використовувалися такі методи: теоретичного узагальнення та порівняння – для дослідження сутності бюджетної системи та принципів бюджетного регулювання; системного аналізу – для вивчення взаємозв'язків між елементами бюджетної системи та показниками економічного розвитку; економіко-статистичні методи – для аналізу динаміки та структури доходів і видатків бюджету, макроекономічних показників; коефіцієнтний аналіз – для оцінки ефективності бюджетної політики та її впливу на економічне зростання; графічний метод – для наочного представлення результатів дослідження; порівняльний аналіз – для вивчення зарубіжного досвіду бюджетного регулювання.

Інформаційною базою дослідження є: Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, нормативно-правові акти у сфері бюджетної політики та державних фінансів, Стратегія економічного розвитку України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з проблем бюджетного регулювання та економічного розвитку, матеріали наукових конференцій, статистична інформація Державної служби статистики України, звіти про виконання Державного бюджету України, аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, дані Світового банку, МВФ та інших міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:
удосконалено:

теоретичні положення щодо адаптації зарубіжного досвіду бюджетного регулювання економічного розвитку до українських умов;

набули подальшого розвитку:

- комплекс практичних рекомендацій для підвищення ефективності бюджетного регулювання економіки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані рекомендації можуть бути використані органами державної влади для удосконалення системи бюджетного регулювання та підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів для стимулювання економічного розвитку.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 107 сторінок, включаючи 14 таблиць, 21 рисунок. Список використаних джерел містить 47 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Сутність, структура та принципи побудови бюджетної системи

Бюджетна система є ключовим механізмом реалізації фінансової політики держави, оскільки забезпечує формування, розподіл і використання публічних фінансових ресурсів з метою досягнення стратегічних пріоритетів економічного розвитку. У науковій літературі бюджетна система трактується як сукупність державного та місцевих бюджетів, організованих на засадах єдності, цілісності й взаємозв'язку, що ґрунтуються на нормативно-правових засадах та відповідному інституційному забезпеченні.

З погляду макроекономічного регулювання бюджетна система виконує низку функцій, серед яких найважливішими є перерозподільча, стимулювальна, стабілізаційна та контрольна. Саме через ці функції держава може формувати відповідні умови для забезпечення економічної динаміки, фінансування пріоритетних сфер, підтримання стабільності та мінімізації дисбалансів. Як підкреслює І. Бей бюджетна система є базовим елементом економічної стратегії держави, що забезпечує зв'язок між економічною політикою та реальним сектором економіки [1].

На нормативному рівні сутність і структура бюджетної системи України визначаються Бюджетним кодексом України, який регламентує засади побудови та функціонування бюджетних відносин, основні принципи бюджетної системи, процес складання й виконання бюджетів різних рівнів [2]. Відповідно до положень кодексу, бюджетна система України складається з Державного бюджету та місцевих бюджетів, які включають бюджети територіальних громад, районів і областей. Така багаторівнева структура забезпечує розмежування повноважень і відповідальності між різними рівнями влади, а також створює

передумови для бюджетної децентралізації та зміцнення фінансової автономії територіальних громад.

У сучасних умовах бюджетна система розглядається не лише як інструмент забезпечення державних видатків, а й як важлива платформа для реалізації стратегій розвитку. За висновками Світового банку, які наведено у дослідженні *Ukraine Public Expenditure Review*, ефективність бюджетної системи є визначальним чинником стійкого економічного зростання, особливо в країнах з трансформаційною економікою [3]. Підтвердженням цього є й дослідження ОЕСР, де наголошується на важливості прозорості, підзвітності та результативності бюджетних рішень для забезпечення економічної стабільності держави [4].

Структурна побудова бюджетної системи визначається не лише рівнями бюджетів, а й їх взаємозв'язками, які відображаються через міжбюджетні трансферти, механізми вирівнювання доходів, фінансові нормативи та цільові програми. Як зазначають О. Василик і К. Павлюк, такі взаємозв'язки формують цілісність системи, забезпечують дотримання принципів субсидіарності та ефективного розподілу фінансових ресурсів між рівнями влади [6]. У цьому контексті важливу роль відіграє програмно-цільовий метод бюджетування, який дозволяє підвищити орієнтованість бюджетної системи на кінцеві результати й забезпечити більш прозоре використання державних коштів [6].

Водночас бюджетна система має складну ієрархічну структуру, що включає інституційні елементи, суб'єктів управління й нормативно-правові механізми. З позиції П. Григорука, ефективна організація бюджетної системи забезпечує збалансований розвиток економіки, оскільки саме через бюджетні інструменти держава здатна здійснювати вплив на інвестиційні процеси, рівень зайнятості та соціальну стабільність [4]. Тому структура бюджетної системи має бути адаптивною й здатною реагувати на зміни економічного середовища, включаючи виклики кризових явищ, воєнного стану та інших зовнішніх факторів.

Бюджетна система є одним з найважливіших інструментів державного регулювання економіки, що забезпечує мобілізацію, розподіл та використання фінансових ресурсів для виконання функцій держави [5]. Сутність бюджетної системи полягає у сукупності всіх видів бюджетів, що функціонують на певній території, побудованих на економічних відносинах і державному устрою країни та регульованих нормами права.

Бюджетна система України базується на конституційних засадах та регулюється Бюджетним кодексом України. Відповідно до чинного законодавства, бюджетна система складається з державного бюджету та місцевих бюджетів. Державний бюджет включає загальний фонд та спеціальний фонд, що забезпечує фінансування загальнодержавних потреб. Місцеві бюджети формуються на рівні обласних, районних, міських, селищних та сільських територіальних громад.

Структурні елементи бюджетної системи характеризуються специфічними особливостями, що відображені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 - Структура бюджетної системи України

Рівень бюджету	Складові елементи	Функціональне призначення
Державний бюджет	Загальний фонд, спеціальний фонд	Фінансування загальнодержавних функцій, оборони, безпеки, соціального захисту
Місцеві бюджети	Обласні, районні, міські, селищні, сільські бюджети	Фінансування регіональних потреб, місцевої інфраструктури, освіти, охорони здоров'я
Зведений бюджет	Сукупність державного та місцевих бюджетів	Показник загального обсягу фінансових ресурсів публічного сектору

Як видно з табл.1.1, бюджетна система має чітку ієрархічну структуру, де кожен рівень виконує специфічні функції у загальному процесі фінансового забезпечення державних потреб. Така структурна організація дозволяє

ефективно розподіляти фінансові ресурси між різними рівнями влади та забезпечувати координацію бюджетної політики.

Функціонування бюджетної системи ґрунтується на фундаментальних принципах, які забезпечують її стабільність, прозорість та ефективність. Ці принципи визначені Бюджетним кодексом України та є обов'язковими для всіх учасників бюджетного процесу [2]. До основних принципів побудови бюджетної системи належать:

Принцип єдності бюджетної системи – передбачає застосування єдиної правової бази, єдиної бюджетної класифікації, єдності форм бюджетної документації та принципів бюджетного процесу.

Принцип збалансованості – полягає у тому, що повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період.

Принцип самостійності – означає право органів державної влади та органів місцевого самоврядування самостійно забезпечувати збалансованість бюджетів та ефективність використання бюджетних коштів.

Принцип повноти – передбачає, що до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження до бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів.

Принцип обґрунтованості – означає, що бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного та соціального розвитку держави і розрахунках надходжень до бюджету та витрат бюджету.

Принцип ефективності – полягає у тому, що при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів.

Принцип субсидіарності – означає розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами на основі максимально можливого наближення надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача.

Принцип цільового використання бюджетних коштів – визначає, що бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями.

Принцип справедливості і неупередженості – полягає у справедливому та неупередженому розподілі суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Принцип публічності та прозорості – передбачає інформування громадськості про бюджет, бюджетний процес та стан виконання бюджету.

Взаємозв'язок між цими принципами та їх вплив на ефективність функціонування бюджетної системи можна наочно представити у вигляді схеми (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 - Взаємозв'язок принципів побудови бюджетної системи країни

Відображена на рис. 1.1 схема демонструє системний характер принципів побудови бюджетної системи, де кожен принцип не функціонує ізольовано, а перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими. Наприклад, принцип прозорості підсилює дію принципу ефективності, оскільки публічний контроль стимулює раціональне використання бюджетних коштів. Принцип збалансованості

взаємодіє з принципом обґрунтованості, забезпечуючи реалістичне планування бюджетних показників.

Особливої уваги заслуговує аналіз міжбюджетних відносин, які є важливою складовою функціонування бюджетної системи. Міжбюджетні відносини регулюються системою трансфертів, що забезпечує фінансове вирівнювання та підтримку територіальних громад [8]. Класифікацію міжбюджетних трансфертів наведено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 - Класифікація міжбюджетних трансфертів

Вид трансферту	Призначення	Характеристика
Базова дотація	Вирівнювання фінансової спроможності	Надається місцевим бюджетам з низьким рівнем доходів для забезпечення мінімальних фінансових потреб
Реверсна дотація	Вилучення надлишкових коштів	Перераховується до державного бюджету з місцевих бюджетів з високим рівнем доходів
Субвенція	Цільове фінансування	Надається на виконання делегованих повноважень або для фінансування конкретних програм
Додаткова дотація	Підтримка окремих територій	Надається на фінансування соціально-економічного розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць
Кошти, що передаються	Міжрівневе регулювання	Передаються між різними рівнями місцевих бюджетів для збалансування їх дохідної та видаткової частин

Дані таблиці 1.2 свідчать про комплексний характер системи міжбюджетних трансфертів, яка включає як механізми горизонтального вирівнювання (базова та реверсна дотації), так і інструменти цільового фінансування (субвенції). Така диверсифікація видів трансфертів дозволяє забезпечити баланс між фінансовою автономією місцевих бюджетів та необхідністю виконання загальнодержавних завдань на місцевому рівні [9].

Таким чином, бюджетна система України являє собою складну багаторівневу структуру, побудовану на засадах конституційного розподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування. Ефективність її функціонування залежить від дотримання фундаментальних принципів, серед яких провідне місце займають принципи єдності, збалансованості, самостійності та прозорості. Система міжбюджетних трансфертів забезпечує необхідний рівень фінансового вирівнювання та сприяє соціально-економічному розвитку територій. Подальше вдосконалення бюджетної системи має здійснюватися у напрямку посилення її прозорості, підвищення ефективності використання бюджетних коштів та зміцнення фінансової спроможності місцевих бюджетів.

1.2. Бюджетна політика як інструмент державного регулювання економіки

Бюджетна політика є ключовим елементом системи державного регулювання економіки, оскільки через механізми мобілізації, розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів держава впливає на динаміку соціально-економічних процесів, рівень господарської активності, інвестиційний клімат та структурні зрушення в економіці [10; 11]. У сучасних умовах підвищеної волатильності національного та світового економічного середовища бюджетна політика виступає системоутворюючим фактором забезпечення економічної стабільності й стійкості державних фінансів.

Бюджетна політика охоплює комплекс заходів, спрямованих на формування дохідної бази бюджетів, оптимізацію видаткових пріоритетів та управління бюджетним дефіцитом і державним боргом. Вона є важливою складовою державної економічної політики, оскільки визначає інструменти впливу на економічні пропорції, підтримку стратегічних галузей та забезпечення соціальної стабільності населення [12; 13].

Бюджетна політика повинна розглядатися як цілеспрямований вплив держави на економічний розвиток шляхом зміни параметрів бюджетної системи та використання бюджетних важелів для стимулювання економічної активності, інноваційності та інвестиційної привабливості економіки [6, с. 112]. При цьому важливою умовою ефективності бюджетної політики є збалансованість між фіскальною стійкістю та необхідністю забезпечення розвитку людського капіталу, інфраструктури, обороноздатності, соціального захисту та інших ключових сфер суспільного життя.

Сутність бюджетної політики проявляється через виконання низки функцій, серед яких основними є фіскальна, перерозподільна, регулююча, стимулююча та соціальна. Кожна з цих функцій відіграє специфічну роль у забезпеченні економічної рівноваги. Так, фіскальна функція передбачає мобілізацію достатніх фінансових ресурсів для виконання державою своїх зобов'язань, тоді як регулююча полягає у впливі на темпи економічного зростання, інноваційну діяльність, розвиток підприємництва та інвестиційних процесів [14, 15].

Вагоме місце у державному регулюванні економіки належить перерозподільній функції, яка дозволяє забезпечувати соціальну справедливість та скорочення диференціації доходів населення, що особливо актуально в умовах кризових явищ [9, с. 73]. Інструментами такої політики є міжбюджетні трансферти, субвенції, дотації, а також програми державної підтримки пріоритетних секторів економіки.

У працях фахівців НІСД наголошується, що ефективна бюджетна політика повинна ґрунтуватися на стратегічному плануванні, прогнозуванні та оцінці соціально-економічних наслідків бюджетних рішень [16]. Це означає, що бюджет має не лише відображати поточні потреби державного сектору, а й визначати траєкторію майбутнього економічного розвитку, формуючи підґрунтя для макроекономічної стабілізації.

У контексті сучасних трансформацій важливим завданням бюджетної політики є забезпечення фінансової стійкості та ефективне управління бюджетним дефіцитом. Як зазначають експерти ІБСЕД, зростання дефіциту бюджету за умов низької дохідної бази та значних соціальних і оборонних потреб вимагає впровадження додаткових інструментів управління державним боргом і підвищення ефективності видатків [17]. В умовах обмежених ресурсів необхідність оптимізації видаткової частини бюджету зростає, що зумовлює важливість впровадження програмно-цільового методу та оцінювання ефективності бюджетних програм [18].

Сучасні теоретичні підходи до змісту бюджетної політики значною мірою спираються на концепцію стратегічної ролі держави у забезпеченні економічного зростання. А. Гальчинський наголошує, що бюджетні інструменти дають змогу реалізувати політику модернізації економічної системи, стимулювати інноваційні процеси та підтримувати структурні трансформації, необхідні для підвищення конкурентоспроможності національної економіки [19].

З позиції макроекономічного регулювання бюджетна політика розглядається як інструмент впливу на сукупний попит, зайнятість та рівень інфляції. У цьому контексті важливу роль відіграють такі інструменти, як державні закупівлі, трансферти населенню, податкові пільги та інвестиційні стимули. Світовий банк підкреслює, що ефективне використання бюджетних інструментів здатне забезпечити стійке довгострокове зростання та подолати кризові явища, зокрема через орієнтацію на пріоритетні напрями розвитку [20].

У працях зарубіжних дослідників, зокрема Дж. Стігліца, бюджетна політика визначається як ключовий інструмент забезпечення суспільних благ, підтримки інфраструктури та фінансування базових соціальних послуг, що створює основу для формування ефективного та інклюзивного економічного середовища [21]. Подібний підхід підтримує і В. Танзі, який акцентує на необхідності узгодженості бюджетної політики з іншими напрямками державної

економічної політики та її здатності впливати на довгострокові економічні тренди [22].

Суттєве значення у формуванні бюджетної політики має нормативно-правове забезпечення. Основні параметри та інструменти її реалізації визначені Бюджетним кодексом України, який регламентує принципи бюджетної системи, процеси формування та виконання бюджетів, міжбюджетні відносини та контроль за дотриманням бюджетної дисципліни [23; 24]. У цих умовах саме нормативна база створює інституційне підґрунтя для формування стабільної та прогнозованої бюджетної політики, що сприяє зміцненню довіри суспільства та бізнесу до держави.

У сучасних умовах трансформаційної економіки бюджетна політика постає не лише інструментом розподілу фінансових ресурсів, а й одним із ключових механізмів управління економічними процесами, спрямованими на забезпечення стійкого та збалансованого розвитку. Значна роль бюджетної політики полягає у її здатності формувати стимули розвитку, регулювати структуру економіки, забезпечувати соціальну стабільність та підвищувати конкурентоспроможність держави [10, с.114]. Розвинені країни використовують бюджетну політику як інструмент реалізації довгострокових економічних стратегій, що дозволяє їм компенсувати циклічні коливання та формувати умови для макроекономічної стабільності.

Важливою характеристикою бюджетної політики є її здатність здійснювати антициклічний вплив на економіку. В періоди економічних спадів держава застосовує інструменти стимулювальної бюджетної політики — збільшення державних видатків, розширення інвестиційних програм, зниження податкового навантаження, що сприяє зростанню сукупного попиту та підтримці економічної активності. Натомість у фазі економічного підйому переважає стримувальна бюджетна політика, що передбачає скорочення видатків і зростання доходів з метою уникнення «перегріву» економіки та інфляційних

ризиків. Такі теоретичні підходи активно застосовуються міжнародними організаціями для рекомендованих моделей бюджетного регулювання [25].

У системі державного регулювання економіки бюджетна політика виконує також функцію стратегічного планування та формування середньострокових пріоритетів. В Україні цей механізм реалізується через середньострокове бюджетне планування, запроваджене відповідно до положень Бюджетного кодексу, яке забезпечує узгодженість бюджетних рішень із соціально-економічними цілями розвитку держави. Дослідження, проведені Міністерством фінансів України, свідчать, що узгодженість бюджетної політики з макроекономічним прогнозуванням дає можливість оптимізувати видатки та підвищити ефективність бюджетного процесу [26].

Важливе місце в бюджетній політиці займає регулювання державних інвестицій, що спрямовуються на модернізацію інфраструктури, розвиток людського капіталу, підвищення інноваційного потенціалу та покращення конкурентоспроможності економіки. На думку Гальчинського А. С., державні інвестиції виступають одним із базових інструментів стратегічного розвитку, оскільки забезпечують структурну перебудову економіки та формують довгострокові позитивні мультиплікативні ефекти [19]. Такі інвестиції також слугують засобом підтримки важливих сфер економічної діяльності — оборони, освіти, медицини, інфраструктури, що особливо актуально для України в умовах воєнного стану.

Окреме місце в бюджетній політиці посідає забезпечення ефективності державних видатків. Українські науковці наголошують на необхідності переходу до моделі, в якій пріоритет надається не лише обсягам фінансування, а й результативності кожної витраченої бюджетної гривні [5]. Такий підхід передбачає активне використання програмно-цільового методу, який дозволяє оцінювати ефективність бюджетних програм, підвищує прозорість використання державних ресурсів і забезпечує результативний контроль за досягненням запланованих цілей.

Істотного значення набуває і питання фінансової стійкості бюджетної системи. За даними МВФ, надмірне боргове навантаження може суттєво обмежувати здатність держави проводити ефективну бюджетну політику та реалізовувати стратегічні програми розвитку [25]. Тому в Україні важливо забезпечувати оптимальне співвідношення між доходами та видатками, уникати нарощування дефіциту та державного боргу, а також запроваджувати механізми посилення дохідного потенціалу бюджетів різних рівнів. У цьому контексті світовий досвід свідчить, що фіскальна децентралізація сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів і формуванню спроможних місцевих громад, а в українських реаліях вона стала одним із найуспішніших напрямів державної реформи.

Бюджетна політика також активно впливає на соціально-економічний розвиток через систему перерозподілу доходів. Як підкреслює Власюк О. С., цей механізм відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної справедливості, підтримці вразливих верств населення та стабілізації суспільних процесів [15]. Зокрема, державні програми соціального захисту, субсидій, освітніх та медичних гарантій становлять основу соціальної політики, фінансування якої суттєво залежить від ефективності бюджетного регулювання.

Розвиток людського капіталу, як складової економічного зростання, також є важливим елементом бюджетної політики. Згідно з дослідженнями Світового банку, країни, які інвестують значні обсяги коштів у освіту, науку та інновації, демонструють вищі темпи економічного розвитку й краще адаптуються до глобальних викликів [20]. Україна поступово наближається до таких моделей, удосконалюючи фінансові механізми забезпечення сфери освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг.

Важливою тенденцією сучасної бюджетної політики є її спрямованість на результативність державного управління. Підзвітність, прозорість і відкритість бюджетного процесу визнаються міжнародними організаціями як ключові критерії ефективності управління публічними фінансами [27]. В Україні в цьому

напрямі реалізуються заходи щодо цифровізації бюджетного процесу, оприлюднення детальної бюджетної інформації, запровадження електронних платформ контролю за видатками [28; 29].

Отже, аналіз бюджетної політики засвідчує, що вона виступає системним інструментом державного впливу, який охоплює широке коло аспектів: від управління циклічністю економіки, забезпечення фінансової стабільності й ефективності видатків до формування умов для інвестиційного та соціального розвитку. Ефективність бюджетної політики значною мірою визначає успішність реалізації економічної стратегії держави, впливає на динаміку макроекономічних показників та забезпечує формування сталих довгострокових тенденцій розвитку економіки.

1.3. Зарубіжний досвід використання бюджетної системи для стимулювання економічного розвитку

Аналіз міжнародного досвіду використання бюджетних інструментів для стимулювання економічного зростання свідчить про різноманітність підходів та моделей фіскальної політики, які застосовуються у різних країнах залежно від рівня економічного розвитку, інституційного середовища та стратегічних пріоритетів. Дослідження практики провідних економік світу дозволяє виявити найбільш ефективні механізми бюджетного регулювання та визначити можливості їх адаптації до вітчизняних умов. Світовий досвід демонструє, що бюджетна система може виступати потужним інструментом стимулювання економічного розвитку через різні канали впливу: інвестиційну підтримку пріоритетних галузей, податкові стимули для інноваційної діяльності, фінансування людського капіталу та інфраструктурних проєктів. При цьому кожна країна формує власну модель бюджетного стимулювання, яка відображає специфіку її економічної структури та суспільних пріоритетів.

Компаративний аналіз бюджетних моделей провідних країн світу представлено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 - Порівняльна характеристика моделей бюджетного стимулювання економічного розвитку

Країна/Модель	Основні характеристики	Інструменти стимулювання	Результати впровадження
США	Децентралізована модель з акцентом на інноваційний розвиток та підтримку малого бізнесу	Податкові кредити на НДДКР, венчурне фінансування, гранти на інноваційні проекти, пільги для стартапів	Лідерство у технологічних інноваціях, високий рівень приватних інвестицій у R&D (2,8% ВВП)
Німеччина	Соціально-орієнтована модель з розвиненою системою професійної освіти	Дуальна система освіти, промислові кластери, субсидії на модернізацію виробництва, «зелені» інвестиції	Конкурентоспроможна промисловість, низький рівень безробіття (3,1%), енергетична трансформація
Швеція	Скандинавська модель з високим рівнем соціальних видатків та інвестицій у людський капітал	Фінансування освіти та науки (7% ВВП), цифрова інфраструктура, екологічні програми	Високий індекс людського розвитку, цифрова економіка, досягнення кліматичної нейтральності
Сінгапур	Проактивна модель державного втручання з фокусом на високотехнологічні сектори	Податкові канікули для інвесторів, технопарки, державні венчурні фонди, стимули для ТНК	Перетворення на глобальний фінансовий та технологічний хаб, ВВП на душу населення \$72,794
Південна Корея	Модель експортно-орієнтованого розвитку з державною підтримкою чеболів	Цільові програми розвитку (ІТ, біотехнології), експортні субсидії, інвестиції в освіту (5,1% ВВП)	Технологічне лідерство (Samsung, LG, Hyundai), зростання ВВП з \$100 до \$35,000 на душу за 50 років
Естонія	Модель цифрової трансформації з акцентом на електронне урядування	E-governance система, пільги для ІТ-компаній, цифрова інфраструктура, програма e-Residency	Найрозвиненіша цифрова економіка Європи, зростання ІТ-сектору на 20% щорічно

Як свідчать дані таблиці 1.3, успішні моделі бюджетного стимулювання характеризуються системним підходом до підтримки економічного розвитку,

поєднанням різноманітних інструментів та довгостроковим стратегічним плануванням. Важливо відзначити, що кожна країна адаптує бюджетні механізми до власних конкурентних переваг [30]: США фокусуються на інноваціях, Німеччина – на промисловій модернізації [31], Швеція – на людському капіталі, азійські країни – на технологічному прориві.

Особливої уваги заслуговує досвід країн Європейського Союзу у використанні бюджетних правил та фіскальних рамок для забезпечення макроекономічної стабільності при одночасному стимулюванні економічного зростання. Маастрихтські критерії, що обмежують рівень бюджетного дефіциту (3% ВВП) та державного боргу (60% ВВП), доповнюються національними фіскальними правилами, які забезпечують середньострокову бюджетну дисципліну. При цьому європейська практика демонструє гнучкість у застосуванні цих правил під час економічних криз, що підтверджується активацією загального застереження (*general escape clause*) під час пандемії COVID-19.

Важливим аспектом зарубіжного досвіду є використання бюджетних інструментів для стимулювання «зеленої» економіки та досягнення цілей сталого розвитку [8]. Країни Європейського Союзу в рамках Європейського зеленого курсу (*European Green Deal*) спрямовують значні бюджетні ресурси на фінансування екологічної трансформації: лише програма *Next Generation EU* передбачає виділення 750 млрд євро, з яких 37% мають спрямовуватися на кліматичні цілі. Німеччина інвестує понад 50 млрд євро щорічно в енергетичний перехід (*Energiewende*), що стимулює розвиток відновлюваних джерел енергії та створює нові робочі місця.

Аналіз азійського досвіду, зокрема Сінгапуру та Південної Кореї, виявляє ефективність активної промислової політики, що підтримується цільовими бюджетними програмами. Сінгапурська модель економічного розвитку базується на створенні сприятливого інвестиційного клімату через систему податкових стимулів, розвиток технопарків та державних венчурних фондів.

Державний фонд Temasek Holdings, керуючи активами на суму понад 300 млрд доларів США, здійснює стратегічні інвестиції у високотехнологічні галузі. Південна Корея демонструє успішність державних програм підтримки науково-дослідної діяльності, де бюджетні витрати на НДДКР досягають 4,5% ВВП, що є одним з найвищих показників у світі.

Північноамериканський досвід, репрезентований США та Канадою, характеризується активним використанням податкових стимулів для заохочення інноваційної діяльності. Система податкових кредитів на дослідження та розробки (R&D tax credits) у США дозволяє компаніям зменшувати податкове навантаження пропорційно до обсягів інвестицій у НДДКР. Програма Small Business Innovation Research (SBIR) забезпечує фінансування малих інноваційних компаній на ранніх стадіях розвитку, сприяючи комерціалізації наукових розробок. Канадська програма Scientific Research and Experimental Development (SR&ED) пропонує податкові стимули, які покривають до 35% витрат на НДДКР для малих підприємств.

Скандинавська модель, представлена досвідом Швеції, Данії та Норвегії, демонструє ефективність високих соціальних видатків як фактору економічного зростання. Інвестиції у людський капітал через систему безкоштовної освіти, перепідготовку кадрів та активну політику на ринку праці забезпечують високу продуктивність та адаптивність робочої сили. Швеція витрачає понад 7% ВВП на освіту та професійне навчання, що сприяє формуванню висококваліфікованих кадрів для інноваційної економіки. Данський «флексикюріті» – модель поєднання гнучкого ринку праці з надійним соціальним захистом – забезпечує баланс між економічною ефективністю та соціальною справедливістю.

Досвід країн Балтії, зокрема Естонії, ілюструє можливості прискореного економічного розвитку через цифрову трансформацію публічного сектору [33]. Естонська система електронного урядування (e-governance), яка охоплює понад 99% державних послуг, дозволила значно знизити адміністративні витрати та підвищити ефективність бюджетних видатків. Програма e-Residency залучає

міжнародних підприємців та інвестиції, сприяючи розвитку цифрової економіки. Бюджетна підтримка ІТ-сектору через податкові пільги та розвиток інфраструктури забезпечила зростання частки цифрової економіки до 15% ВВП.

Важливим елементом зарубіжної практики є застосування програмно-цільового методу бюджетування (*performance-based budgeting*), який забезпечує зв'язок між бюджетними видатками та досягненням конкретних результатів. Новозеландська модель бюджетування за результатами, запроваджена у 1990-х роках, передбачає визначення чітких цільових показників ефективності для кожної бюджетної програми та регулярний моніторинг їх досягнення. Британська система *Treasury Green Book* встановлює стандарти оцінки ефективності державних інвестицій на основі аналізу витрат та вигод (*cost-benefit analysis*). Ці підходи дозволяють підвищити прозорість бюджетного процесу та забезпечити раціональне використання публічних ресурсів.

Узагальнення зарубіжного досвіду дозволяє виділити ключові інструменти бюджетного стимулювання економічного розвитку, систематизовані у таблиці 1.4.

Систематизація інструментів бюджетного стимулювання, представлена у табл. 1.4, свідчить про комплексний характер фіскальної підтримки економічного розвитку у розвинених країнах [34, 35]. Ефективність цих інструментів залежить від узгодженості їх застосування, відповідності пріоритетам економічної політики та якості інституційного середовища. Важливо підкреслити, що успішні приклади поєднують різні категорії інструментів, створюючи синергетичний ефект: податкові стимули доповнюються прямими інвестиціями, розвиток людського капіталу підтримується системою грантів та субсидій, а державні закупівлі використовуються для стимулювання інновацій.

Таблиця 1.4 - Інструменти бюджетного стимулювання економічного розвитку у зарубіжних країнах

Категорія інструментів	Конкретні механізми	Сфера застосування	Очікувані ефекти
Податкові стимули	Податкові кредити, знижені ставки, канікули, амортизаційні пільги	НДДКР, інновації, капітальні інвестиції, створення робочих місць	Зростання приватних інвестицій, технологічна модернізація, підвищення конкурентоспроможності
Прямі бюджетні інвестиції	Державні інвестиційні проекти, венчурні фонди, інфраструктурні програми	Транспортна інфраструктура, енергетика, цифрові технології, наука	Поліпшення ділового середовища, зниження транзакційних витрат, залучення приватних інвестицій
Людський капітал	Фінансування освіти, професійне навчання, наукові гранти, стипендіальні програми	Середня та вища освіта, перепідготовка кадрів, дослідницькі інститути	Підвищення продуктивності праці, інноваційний потенціал, якість робочої сили
Субсидії та гранти	Цільові субсидії підприємствам, гранти на дослідження, експортна підтримка	Малий та середній бізнес, стартапи, експортоорієнтовані галузі	Розвиток підприємництва, диверсифікація експорту, технологічні інновації
Державні закупівлі	Преференції вітчизняним виробникам, інноваційні закупівлі, зелені закупівлі	Високотехнологічна продукція, екологічні товари та послуги, місцеве виробництво	Підтримка національних виробників, стимулювання інновацій, екологічна трансформація
Гарантії та страхування	Державні кредитні гарантії, експортне страхування, страхування інвестицій	Кредитування МСП, зовнішньоекономічна діяльність, ризиковані проекти	Полегшення доступу до фінансування, зниження вартості капіталу, мінімізація ризиків

Аналіз міжнародного досвіду також виявляє критичне значення інституційних механізмів забезпечення ефективності бюджетних видатків. Провідні країни використовують розвинені системи оцінки ефективності програм, незалежний бюджетний контроль та механізми громадського моніторингу бюджетного процесу. Австралійська Комісія з продуктивності

(Productivity Commission) регулярно проводить незалежний аналіз ефективності державних програм, надаючи рекомендації щодо оптимізації бюджетних витратків. Конгресове бюджетне управління США (Congressional Budget Office) забезпечує незалежну оцінку бюджетних пропозицій та прогнозів, підвищуючи якість бюджетних рішень [36, 37].

Особливого значення набуває досвід антициклічного використання бюджетної політики для згладжування економічних коливань та підтримки сталого зростання. Під час глобальної фінансової кризи 2008-2009 років провідні країни запровадили масштабні пакети фіскальних стимулів: США прийняли American Recovery and Reinvestment Act обсягом 787 млрд доларів, Китай реалізував стимулюючу програму на 586 млрд доларів, країни ЄС координовано збільшили бюджетні витатки на 1,5% ВВП. Пандемія COVID-19 стимулювала ще масштабніші фіскальні інтервенції: американський American Rescue Plan становив 1,9 трлн доларів, європейський Next Generation EU – 750 млрд євро. Ці приклади демонструють здатність бюджетної системи виступати ефективним інструментом макроекономічної стабілізації [38].

Узагальнюючи зарубіжний досвід, можна сформулювати ключові висновки щодо використання бюджетної системи для стимулювання економічного розвитку [39, 40, 41, 42]:

1) Ефективне бюджетне стимулювання вимагає стратегічного підходу з чітким визначенням довгострокових пріоритетів та послідовною реалізацією цільових програм. Успішні країни формують національні стратегії розвитку з горизонтом планування 10-20 років, які забезпечують координацію бюджетної політики з промисловою, інноваційною та соціальною політикою.

2) Комплексність інструментів є критичним фактором успіху: найкращі результати досягаються при поєднанні податкових стимулів, прямих бюджетних інвестицій, розвитку людського капіталу та інституційних реформ. Ізольоване застосування окремих інструментів демонструє значно нижчу ефективність.

3) Інвестиції у людський капітал забезпечують найвищу довгострокову віддачу: країни з високими видатками на освіту та професійне навчання демонструють стабільно високі темпи економічного зростання та успішно адаптуються до технологічних змін. Скандинавський досвід підтверджує, що соціальні видатки можуть бути не тільки витратами, а інвестиціями у продуктивність економіки.

4) Якість інституційного середовища визначає ефективність бюджетного стимулювання: прозорість бюджетного процесу, незалежний контроль, оцінка результативності програм та запобігання корупції є необхідними умовами ефективного використання бюджетних ресурсів. Навіть значні бюджетні видатки не призводять до бажаних результатів за відсутності належного інституційного забезпечення.

5) Бюджетна дисципліна та стимулювання економічного зростання не є взаємовиключними цілями: досвід ЄС демонструє можливість поєднання фіскальних правил з активною підтримкою пріоритетних напрямів розвитку через якісну переорієнтацію видатків та підвищення їх ефективності.

6) Адаптивність бюджетної політики до мінливих економічних умов є важливою характеристикою успішних моделей: здатність швидко реагувати на кризові явища через антициклічні заходи, зберігаючи при цьому довгострокові стратегічні орієнтири, забезпечує макроекономічну стабільність.

7) Цифрова трансформація публічного сектору відкриває нові можливості для підвищення ефективності бюджетної системи: досвід Естонії, Південної Кореї та Сінгапуру показує, що електронне урядування дозволяє істотно знизити адміністративні витрати, підвищити прозорість та покращити якість державних послуг [43].

8) Зелена трансформація економіки потребує активної бюджетної підтримки: європейський досвід свідчить, що досягнення кліматичних цілей вимагає масштабних державних інвестицій у відновлювану енергетику,

енергоефективність та екологічні технології, які одночасно стимулюють економічне зростання та створюють нові робочі місця.

Для України особливо цінним є досвід країн, що здійснили успішну економічну трансформацію, зокрема країн Балтії, Польщі та азійських «тигрів». Ці країни продемонстрували, що послідовні інституційні реформи, інвестиції в інфраструктуру та людський капітал, підтримка інновацій та інтеграція у глобальні ланцюги створення вартості дозволяють досягти прискореного економічного розвитку. Естонський досвід цифрової трансформації, польська модель залучення європейських структурних фондів, сінгапурська система залучення прямих іноземних інвестицій становлять практичний інтерес для розробки вітчизняної стратегії бюджетного стимулювання економічного розвитку.

Водночас важливо враховувати, що механічне копіювання зарубіжних моделей без урахування національної специфіки може виявитися неефективним. Адаптація міжнародного досвіду має базуватися на ретельному аналізі вітчизняних економічних реалій, інституційних особливостей та конкурентних переваг України. Пріоритетами для вітчизняної бюджетної політики мають стати: підвищення якості бюджетних інституцій, впровадження програмно-цільового методу бюджетування, розвиток системи оцінки ефективності бюджетних програм, посилення інвестиційної складової державних видатків, особливо у сферах освіти, науки, інфраструктури та цифровізації.

Висновки до розділу 1

У першому розділі роботи здійснено загальний аналіз теоретичних засад функціонування бюджетної системи, її структурної організації, принципів побудови та зарубіжного досвіду використання бюджетних інструментів для стимулювання економічного розвитку.

Структура бюджетної системи України характеризується дворівневою організацією, що включає державний бюджет та місцеві бюджети різних рівнів. Державний бюджет, який складається із загального та спеціального фондів, забезпечує фінансування загальнодержавних функцій, національної оборони, безпеки, соціального захисту населення та обслуговування державного боргу. Місцеві бюджети – обласні, районні, міські, селищні та сільські – відповідають за фінансування регіональних потреб, розвиток місцевої інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та соціально-культурної сфери. Така структурна організація відображає конституційний розподіл повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування і дозволяє забезпечити ефективне фінансування суспільних потреб на різних рівнях територіальної організації.

Функціонування бюджетної системи базується на фундаментальних принципах, визначених Бюджетним кодексом України, які формують основу для організації бюджетного процесу та забезпечують стабільність і передбачуваність бюджетних відносин. Принципи єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання коштів, справедливості та прозорості перебувають у системному взаємозв'язку та взаємно підсилюють один одного. Дотримання цих принципів є необхідною умовою ефективного використання бюджетних ресурсів та досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку держави.

Важливою складовою бюджетної системи є міжбюджетні відносини, що регулюються системою трансфертів: базовою дотацією, реверсною дотацією, субвенціями, додатковими дотаціями та коштами, що передаються між рівнями місцевих бюджетів. Ця система забезпечує фінансове вирівнювання територій, підтримку делегованих повноважень та збалансованість бюджетів різних рівнів. Механізм міжбюджетних трансфертів дозволяє поєднувати фінансову самостійність місцевих бюджетів із необхідністю виконання загальнодержавних завдань на місцевому рівні, забезпечуючи при цьому мінімальні стандарти надання суспільних послуг на всій території країни.

Аналіз зарубіжного досвіду виявив різноманітність моделей бюджетного стимулювання: американська модель з акцентом на податкові стимули для інновацій, німецька – з розвинутою професійною освітою, скандинавська – з високими інвестиціями у людський капітал, азійські країни – з проактивною підтримкою високотехнологічних секторів. Систематизовано основні інструменти стимулювання: податкові стимули, прямі бюджетні інвестиції, фінансування людського капіталу, цільові субсидії та гранти, державні закупівлі, система гарантій та страхування. Узагальнення світового досвіду свідчить, що найбільшої ефективності досягають країни з комплексним підходом, стратегічним плануванням, високими інвестиціями у людський капітал та якісним інституційним середовищем. Сучасні тенденції включають програмно-цільове бюджетування, інвестиції у зелену економіку та цифрову трансформацію публічного сектору. Для України особливо цінним є досвід країн успішної трансформації (Балтія, Польща, азійські «тигри»). Пріоритетами мають стати: зміцнення бюджетних інституцій, впровадження програмно-цільового методу бюджетування, підвищення інвестиційної складової видатків, посилення прозорості бюджетного процесу та цифровізація управління публічними фінансами. Результати дослідження створюють теоретичне підґрунтя для аналізу стану бюджетної системи України у другому розділі та розробки практичних рекомендацій у третьому розділі роботи.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

2.1 Характеристика дохідної частини бюджету та її вплив на економічний розвиток країни

Дохідна частина Державного бюджету України є ключовим елементом фінансової системи країни, оскільки забезпечує формування ресурсної бази для реалізації державних функцій, соціальних програм, інвестиційних проєктів та стабілізаційних заходів. Структура та динаміка доходів бюджету визначають масштаби впливу бюджетної політики на економічний розвиток, рівень ділової активності та інвестиційний потенціал держави.

У сучасних умовах формування доходів бюджету України здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України [44] та включає податкові, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та офіційні трансферти. Особливість останніх років полягає у суттєвому зростанні ролі міжнародної донорської допомоги, що зумовлено воєнними та кризовими чинниками.

Для оцінки тенденцій формування доходів бюджету розглянемо зміну їх загального обсягу за останні роки (табл. 2.1).

Динаміка доходів Зведеного бюджету України у 2020-2024 рр. демонструє суттєве розширення фінансової бази держави: обсяг доходів зріс понад у 2,5 раза, що обумовлено не лише інфляційними процесами, а й кардинальною перебудовою джерел бюджетного наповнення внаслідок війни та значної міжнародної підтримки. Податкові надходження залишаються провідним елементом доходів, однак їхній приріст (83,72 %) суттєво поступається зростанню загальних доходів, що свідчить про поступове зниження питомої ваги традиційних фіскальних ресурсів у структурі бюджету.

Таблиця 2.1 – Динаміка доходів Зведеного бюджету України за 2020-2024

рр.

Складові доходів, млн грн.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення, млн грн.	Темп приросту, %
Податкові надходження	1136687,2	1453804,1	1343225,0	1638085,0	2088283,8	951596,6	83,72
Неподаткові надходження	234409,5	202541,0	368368,9	1028113,1	1018002,2	783592,7	334,28
Доходи від операцій з капіталом	3552,5	3790,9	2887,0	3722,2	5038,8	1486,3	41,84
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1176,0	1325,9	481314,0	433602,4	475372,6	474196,6	40322,84
Цільові фонди	836,4	780,8	478,5	783,9	1092,1	255,7	30,57
Усього доходів	1376661,6	1662242,7	2196273,4	3104306,6	3587789,5	2211127,9	160,62

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Неподаткові надходження демонструють найбільш динамічне зростання. Їх обсяг збільшився у понад чотири рази, що пов'язано з активізацією власних надходжень бюджетних установ, розширенням адміністративних платежів і перегрупуванням окремих фінансових потоків у воєнних умовах. Вони стали важливим компенсатором зниження податкової спроможності економіки.

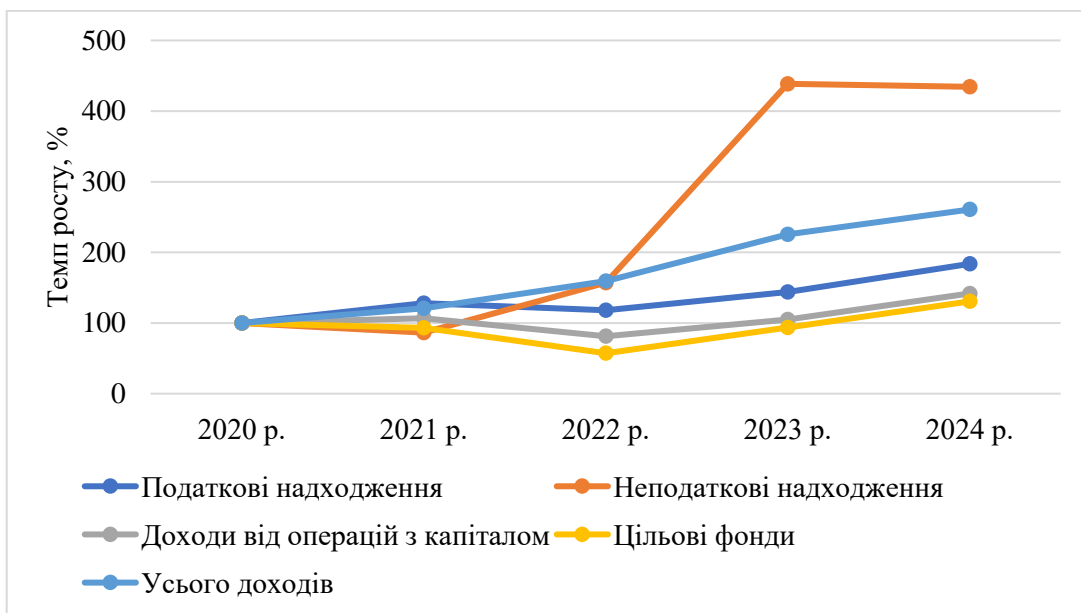
Найпомітніші трансформації відбулися в частині міжнародних надходжень, які з майже нульового рівня у 2020-2021 рр. перетворилися на джерело фінансової підтримки держави. Починаючи з 2022 року їх обсяг вимірюється сотнями мільярдів гривень і забезпечує критично важливе покриття дефіциту бюджету, соціальних програм та оборонних потреб. Така залежність

від зовнішнього фінансування водночас посилює фіскальну вразливість до зовнішньополітичної кон'юнктури.

Доходи від операцій з капіталом та цільові фонди залишаються структурно незначними, хоча демонструють помірне зростання. Їх обмежена роль відображає низьку економічну активність у сегменті управління державним майном та вузьке застосування спеціальних бюджетних механізмів.

У підсумку доходи бюджету зростали під впливом різноспрямованих чинників: податкові надходження забезпечували стабільність, тоді як значне розширення неподаткових і міжнародних надходжень дозволило фінансувати нагальні потреби воєнного часу. Така асиметрична структура формує одночасно як можливості для підтримання бюджетної стійкості, так і стратегічні ризики в контексті довгострокового економічного розвитку.

Динаміку доходів Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. представимо на рисунках 2.1 та 2.2.

Рисунк 2.1 - Динаміка доходів Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

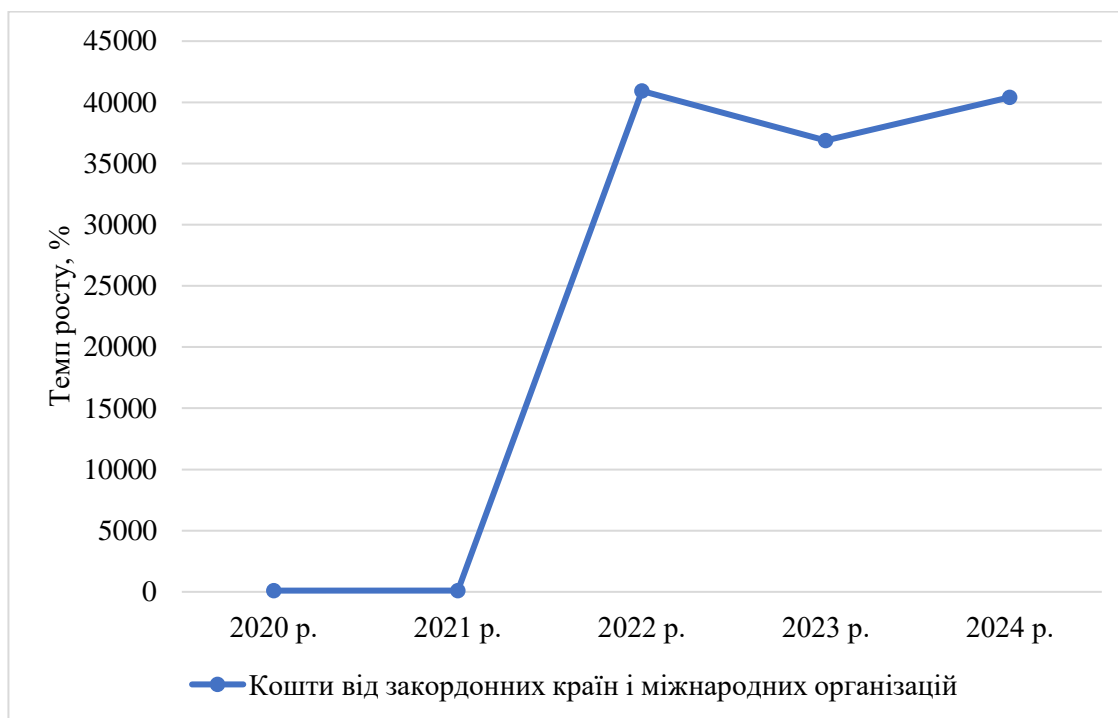

Рисунок 2.2 - Динаміка надходжень від закордонних країн і міжнародних організацій за 2020-2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Динаміка доходів Зведеного бюджету у 2020-2024 рр. свідчить про суттєве розширення ресурсної бази держави: сукупні доходи зросли більш ніж у 2,6 раза, що відображає трансформацію бюджетної системи під впливом внутрішніх економічних змін та зовнішніх шоків воєнного часу. Податкові надходження зберігають ключову роль у структурі доходів, проте темпи їхнього приросту поступаються зростанню інших джерел, що вказує на зниження їхньої домінантності у період підвищеної фіскальної нестабільності. Натомість суттєве зміцнення неподаткових надходжень демонструє зростання ролі альтернативних джерел фінансування, зокрема власних надходжень бюджетних установ та доходів державного сектору.

Вирішальним чинником зміни структури доходів стали кошти від закордонних країн і міжнародних організацій, які після 2022 року перетворилися на одне з головних джерел бюджетної підтримки. Їх стрімке зростання зумовлене воєнними обставинами й необхідністю компенсувати значні втрати податкової

бази, забезпечуючи виконання соціальних та оборонних видатків. Водночас це підсилює залежність бюджетної системи від зовнішніх рішень і формує додаткові ризики для її довгострокової стійкості.

Доходи від операцій з капіталом та надходження до цільових фондів залишаються структурно другорядними, що вказує на обмежене використання потенціалу державного майна та спеціальних фінансових механізмів. Попри помірне зростання цих статей, їхня фіскальна значущість залишається низькою.

Узагальнюючи, у 2020-2024 рр. структура доходів стала більш диверсифікованою, із суттєвим посиленням ролі зовнішнього фінансування. Це забезпечило підтримання бюджетної стабільності в умовах кризи, але водночас підкреслило необхідність посилення внутрішніх джерел доходів як основи довгострокового економічного розвитку.

Переходячи від загальної характеристики доходної бази бюджету до детального аналізу податкових надходжень, важливо оцінити, які саме податки формували основний обсяг ресурсів держави та як змінювалася їхня структура протягом 2020-2024 рр. У цьому контексті податки на доходи фізичних осіб, прибуток підприємств, податок на додану вартість, акцизний податок і рентні платежі виступають ключовими джерелами формування податкового потенціалу бюджету. Їхня динаміка дозволяє виявити не лише фіскальні тенденції, а й зміни у стані економічного середовища, рівні ділової активності, обсягах споживання та виробництва. Для цього скористаємося даними таблиці 2.2.

За даними таблиці, зауважимо, що податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) у 2020-2024 рр. демонструє стійке та рівномірне зростання: надходження майже подвоїлися, що пов'язано зі збільшенням фонду оплати праці, підвищенням мінімальних стандартів і частковим відновленням економічної активності. ПДФО є найбільш стабільним джерелом податкових надходжень, оскільки менш чутливо реагує на економічні коливання.

Таблиця 2.2 – Динаміка податкових надходжень Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр.

Податкові надходження, млн грн	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення, млн грн.	Темп приросту, %
Податок на доходи фізичних осіб	295107,3	349785,5	420672,6	496343,0	583625,7	288518,4	97,77
Податок на прибуток підприємств	118471,8	163844,5	130561,8	159290,4	299051,1	180579,3	152,42
Податок на додану вартість	400600,1	536489,2	467001,0	580797,3	734455,4	333855,3	83,34
Акцизний податок	146681,4	172064,0	105215,2	175716,4	222373,0	75691,6	51,60
Рентні платежі та інші податки	175826,6	231620,9	219774,4	225937,9	248778,6	72952,0	41,49
Усього податкових надходжень	1136687,2	1453804,1	1343225,0	1638085,0	2088283,8	951596,6	83,72

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Надходження податку на прибуток підприємств відзначаються значною волатильністю. Після пікового значення 2021 року різке падіння у 2022 році відображає втрати бізнесу від воєнних подій. Проте вже у 2023-2024 рр. відбулося швидке відновлення, і показник майже подвоїв довоєнний рівень. Це свідчить про адаптацію підприємств, відновлення ділової активності окремих галузей та зміну фіскальних умов. ПДВ, як ключове джерело доходів бюджету, демонструє хвилеподібний характер змін: підйом у 2021 році змінився спадом у 2022 році через падіння імпорту та споживання, однак у 2023-2024 рр. надходження значно зросли. Підвищення номінальної бази оподаткування через інфляцію також стало важливим драйвером цього зростання.

Акцизний податок виявив найсильнішу чутливість до воєнних обмежень: скорочення у 2022 році вказує на падіння виробництва та імпорту підакцизних товарів. Подальше зростання у 2023-2024 рр. пов'язане з відновленням ринку та посиленням контролю за обігом підакцизної продукції.

Рентні платежі зросли помірно: їхня динаміка залежала від змін у видобутку ресурсів, цінової кон'юнктури та регуляторних коригувань у воєнний період. Вони залишаються стабільним, але відносно невисоким джерелом фіскальних надходжень.

У підсумку податкові надходження збільшилися на 83,72 %, демонструючи здатність податкової системи адаптуватися до кризових умов. Незважаючи на різну швидкість відновлення окремих податків, податкова база зберегла свою стійкість, забезпечивши бюджету необхідну фінансову опору у період підвищеної економічної турбулентності.

Для кращого розуміння структурних змін у податкових надходженнях та візуалізації відмінностей у темпах їхнього зростання доцільно проілюструвати отримані результати у графічній формі, що дозволить наочно простежити ключові тенденції та співвідношення між основними податковими джерелами бюджету.

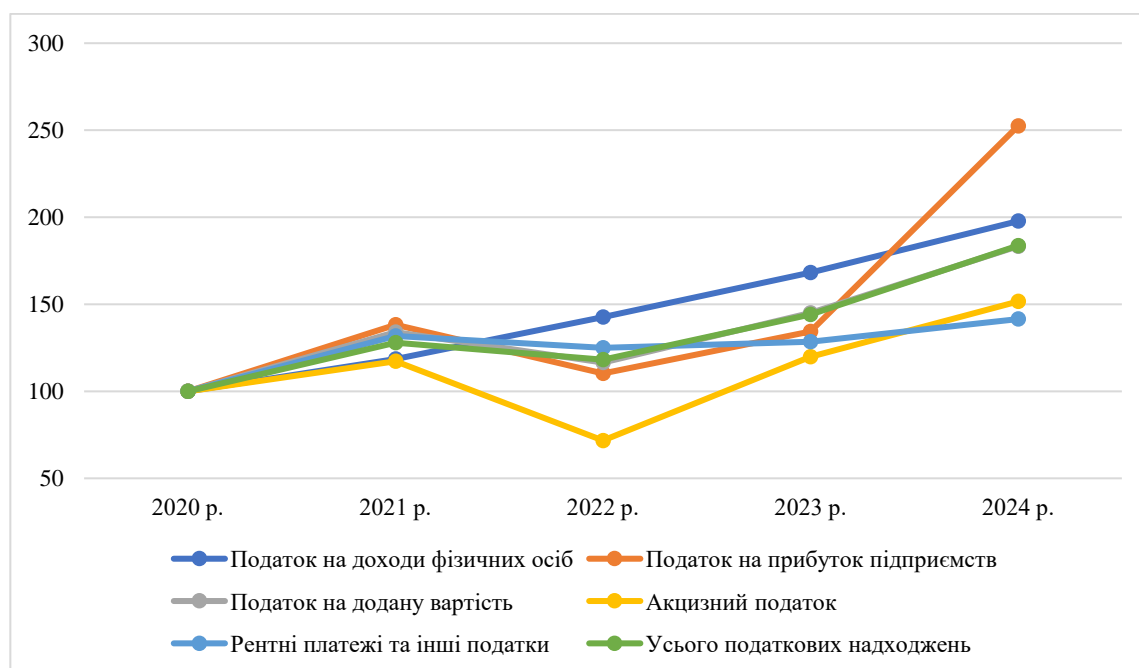

Рисунок 2.3 - Динаміка податкових надходжень до Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Узагальнюючи результати аналізу, можна стверджувати, що податкові надходження у 2020-2024 рр. зберегли ключове значення для формування доходної частини бюджету, забезпечуючи стабільність та передбачуваність фіскальної системи попри воєнні та економічні шоки. Хоча їхні темпи зростання були нижчими порівняно з іншими джерелами доходів, саме податкова база залишалася фундаментом бюджетної стійкості.

Структурні зміни податкових надходжень указують на поступове зміщення у бік більш стійких податків, таких як ПДФО та ПДВ, які продемонстрували найрівномірніше зростання завдяки збільшенню фонду оплати праці та частковому відновленню споживчої активності. Натомість податок на прибуток підприємств та акцизи виявили більшу чутливість до воєнних обмежень і падіння економічної активності, хоча у 2023-2024 рр. також спостерігалось їх поступове відновлення.

Рента та інші платежі росли повільнішими темпами, що відображає вплив коливань видобутку та змін регуляторної політики у період кризи. Водночас стабілізація цих надходжень наприкінці періоду свідчить про адаптацію окремих секторів економіки.

Загалом податкова система продемонструвала достатню гнучкість та здатність забезпечувати державу необхідними ресурсами навіть за умов високої невизначеності. Разом із тим порівняно помірне зростання податкових надходжень у поєднанні зі значною часткою зовнішньої допомоги підкреслює важливість розширення внутрішньої економічної бази та удосконалення податкової політики для забезпечення довгострокової фіскальної стійкості.

З огляду на те, що податкові надходження формують основу доходної частини бюджету, важливо оцінити й іншу складову фіскальних ресурсів — неподаткові надходження, які у воєнний період суттєво посилили свій вплив на бюджетну систему. Для з'ясування їхньої ролі, динаміки та структурних змін проведемо аналіз відповідних показників у 2020-2024 рр. (табл. 2.3)

Таблиця 2.3 – Динаміка неподаткових надходжень Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр.

Неподаткові надходження, млн грн	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення, млн грн.	Темп приросту, %
Доходи від власності та підприємницької діяльності	120734,9	57700,3	88484,5	125690,0	127622,4	6887,5	5,70
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	13889,1	17778,9	12437,4	19555,9	23018,8	9129,7	65,73
Власні надходження бюджетних установ	17596,1	19806,5	17341,3	42986,5	56965,9	39369,8	223,74
Інші неподаткові надходження	82189,3	107255,2	250105,8	839880,6	810395,1	728205,8	886,01
Усього неподаткових надходжень	234409,4	202540,9	368369,0	1028113,0	1018002,2	783592,8	334,28

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Неподаткові надходження у 2020-2024 рр. демонструють різке зростання: їхній обсяг збільшився у 4,3 рази, а саме з 234,4 млрд грн до 1018,0 млрд грн. Така динаміка свідчить про суттєву зміну ролі цієї категорії в бюджетній системі та посилення її значення як компенсаторного джерела в умовах воєнних та економічних викликів.

Доходи від власності та підприємницької діяльності залишаються відносно стабільними, зростаючи лише на 5,70 %. Це вказує на обмежений потенціал державних підприємств генерувати додаткові ресурси у період спадання їх виробничої активності та необхідності утримання критичної інфраструктури.

Натомість адміністративні збори та платежі зростають більш відчутно на 65,73 %, що може бути результатом цифровізації адмінпослуг, розширення їх переліку та посилення контролю за справлянням відповідних платежів.

Власні надходження бюджетних установ показують значне посилення зростання у понад три рази. Це свідчить про підвищення їх фінансової автономії, активніше залучення позабюджетних ресурсів та адаптацію до умов обмеженого бюджетного фінансування.

Найпомітнішою є динаміка категорії «інші неподаткові надходження», які зросли майже у десять разів. Такий стрибок пов'язаний із мобілізацією разових платежів, штрафів, компенсацій та інших нестандартних джерел, що стали важливим елементом фіскальної підтримки у воєнний період.

Зауважимо, що структура неподаткових надходжень свідчить про підвищення гнучкості бюджетної системи, проте також і про залежність від непостійних джерел, що може обмежувати стійкість фіскальної політики у довгостроковій перспективі.

Для наочного відображення структурних змін та порівняння темпів зростання окремих категорій неподаткових надходжень доцільно подати їх динаміку у графічній формі (рис. 2.4). Це дозволить підкреслити відмінності між основними джерелами та виокремити найбільш впливові з них у загальній структурі доходів бюджету.

Отже, узагальнюючи результати аналізу, можна зазначити, що неподаткові надходження у 2020-2024 рр. стали однією з найдинамічніших та стратегічно важливих складових доходної частини Зведеного бюджету. Їх зростання більш ніж у чотири рази свідчить про підсилення ролі альтернативних інструментів формування ресурсної бази держави в умовах воєнних та економічних потрясінь. Найбільш помітне збільшення зафіксовано за статтями «інші неподаткові надходження» та власні ресурси бюджетних установ, що вказує на активізацію фінансової самостійності установ і розширення механізмів державного контролю.

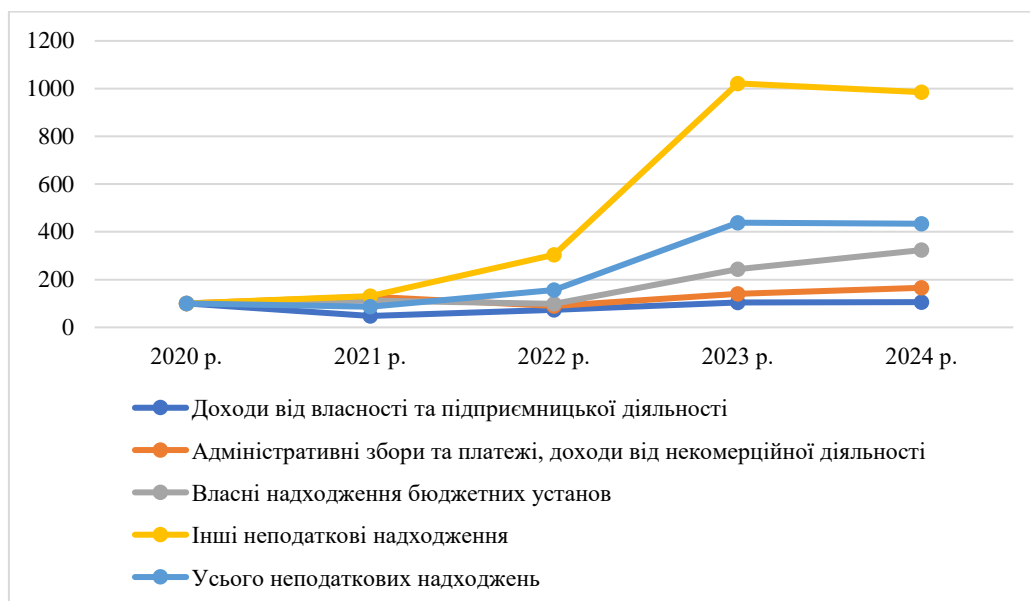

Рисунок 2.4 - Динаміка неподаткових надходжень до Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Водночас доходи від власності та адміністративні платежі зростали помірно, що підтверджує стабільний, але обмежений потенціал цих категорій у формуванні бюджету. Загальна структура неподаткових надходжень демонструє зміщення у бік більш гнучких і швидкокомобілізованих джерел, що дозволило державі оперативно реагувати на виклики воєнного часу. Разом із тим залежність від разових або нестандартних потоків підсилює ризики для довгострокової фіскальної стійкості.

З огляду на таку трансформацію доходної бази логічним є перехід до аналізу інших джерел бюджету, тобто доходів від операцій з капіталом, міжнародної допомоги та цільових фондів, які у воєнний період стали суттєвим доповненням до традиційних податкових і неподаткових статей та значною мірою визначили можливість держави підтримувати бюджетну рівновагу у 2020-2024 рр. (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Динаміка інших доходів Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр.

Складові інших доходів, млн грн.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення, млн грн.	Темп приросту, %
Доходи від операцій з капіталом	3552,5	3790,9	2887,0	3722,2	5038,8	1486,3	41,84
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1176,0	1325,9	481314,0	433602,4	475372,6	474196,6	40322,84
Цільові фонди	836,4	780,8	478,5	783,9	1092,1	255,7	30,57
Усього інших доходів	5564,9	5897,6	484679,5	438108,5	481503,5	475938,6	8552,51

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Доходи від операцій з капіталом у 2020-2024 рр. залишалися найменшою та найстабільнішою складовою інших доходів. Їхній обсяг коливався в межах 2,95,0 млрд грн, а приріст становив 41,84 %, що свідчить про обмежені можливості держави здійснювати операції з майном та земельними ресурсами в умовах низької інвестиційної активності та воєнної нестабільності. Фіскальне значення цієї статті залишається другорядним.

Найвагомішим компонентом інших доходів стали кошти від закордонних країн і міжнародних організацій. Якщо у 2020–2021 рр. вони мали символічний характер, то з 2022 року їх обсяг зріс до сотень мільярдів гривень, що стало реакцією міжнародних партнерів на повномасштабне вторгнення. Саме міжнародна допомога від ЄС, США, МВФ, Світового банку та інших донорів забезпечила більшу частину приросту доходів цієї групи, компенсуючи втрати податкової бази та підтримуючи спроможність держави виконувати соціальні й оборонні функції.

Цільові фонди залишалися найбільш стабільною та маломасштабною складовою, демонструючи зростання лише в межах 30,57 %. Незначні обсяги

свідчать про допоміжний характер цих ресурсів, хоча окреме збільшення може бути пов'язане з фінансуванням екологічних, соціальних чи інфраструктурних програм.

У результаті інші доходи зросли з 5,56 млрд грн у 2020 році до понад 481 млрд грн у 2024 році, причому майже весь приріст забезпечили міжнародні надходження. З одного боку, це дозволило зберегти бюджетну стабільність у кризових умовах, з іншого — посилило залежність від зовнішніх джерел та актуалізувало потребу зміцнювати внутрішню дохідну базу.

Таким чином, у 2020-2024 рр. структура доходів бюджету формувалася під впливом поєднання помірних темпів зростання податкових надходжень та вибухового збільшення зовнішньої підтримки і неподаткових ресурсів. Це забезпечило стійкість бюджетної системи в умовах війни, проте підкреслило необхідність нарощення внутрішнього фінансового потенціалу. У зв'язку з цим логічним наступним кроком є аналіз структури доходів, що дозволить визначити пропорції між ключовими джерелами та оцінити їхню роль у формуванні ресурсної бази бюджету (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Структура доходів Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр.

Структура доходів, %	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення, проц. п.
Податкові надходження	82,57	87,46	61,16	52,77	58,21	-24,36
Неподаткові надходження	17,03	12,18	16,77	33,12	28,37	11,35
Доходи від операцій з капіталом	0,26	0,23	0,13	0,12	0,14	-0,12
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	0,09	0,08	21,92	13,97	13,25	13,16
Цільові фонди	0,06	0,05	0,02	0,03	0,03	-0,03

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Структура доходів Зведеного бюджету України у 2020-2024 рр. зазнала істотних змін під впливом воєнних подій та трансформації фіскальної системи. У 2020-2021 рр. бюджет мав класичну модель наповнення, у якій податкові надходження формували понад 82-87 % ресурсів. Проте у 2022-2023 рр. їх частка різко скоротилася до 61,16 % та 52,77 %, що стало наслідком як падіння економічної активності, так і стрімкого зростання альтернативних джерел доходів — передусім міжнародної допомоги та неподаткових надходжень. У 2024 р. частка податків дещо зросла, але не повернулася до довоєнних рівнів.

Неподаткові надходження загалом зміцнили свої позиції, збільшивши питому вагу з 17,03 % до 28,37 %. Це свідчить про мобілізацію державою ширшого спектра ресурсів — адміністративних платежів, власних надходжень установ і інших джерел, що стали важливими у період воєнних обмежень. Таке зростання вказує на диверсифікацію фіскальних потоків, але водночас відображає їх залежність від нестандартних, нерегулярних надходжень.

Доходи від операцій з капіталом залишалися малозначущими: їх частка поступово зменшувалася до 0,14 %, що відображає практично зупинену приватизацію та обмежені можливості управління державним майном у воєнний період.

Найбільш показовою є динаміка міжнародної допомоги: її частка у структурі доходів зросла з менш ніж 0,1 % у 2020-2021 рр. до 21,92 % у 2022 р., а в наступні роки стабілізувалася на рівні близько 14 %. Таке зростання свідчить про критичну роль зовнішньої підтримки у забезпеченні бюджетної рівноваги та покритті дефіциту в умовах різкого скорочення внутрішніх ресурсів.

Цільові фонди зберегли мінімальне значення, їхня частка залишалася незначною та не впливала на загальну структуру доходів.

У підсумку структура доходів змістилася від традиційної податкової моделі до більш змішаної, у якій значну роль відіграють неподаткові надходження та зовнішня фінансова допомога. Це підвищило гнучкість бюджетної системи в умовах кризи, однак одночасно підкреслило її залежність

від зовнішніх ресурсів, що є ключовим аспектом оцінки довгострокової фінансової стійкості.

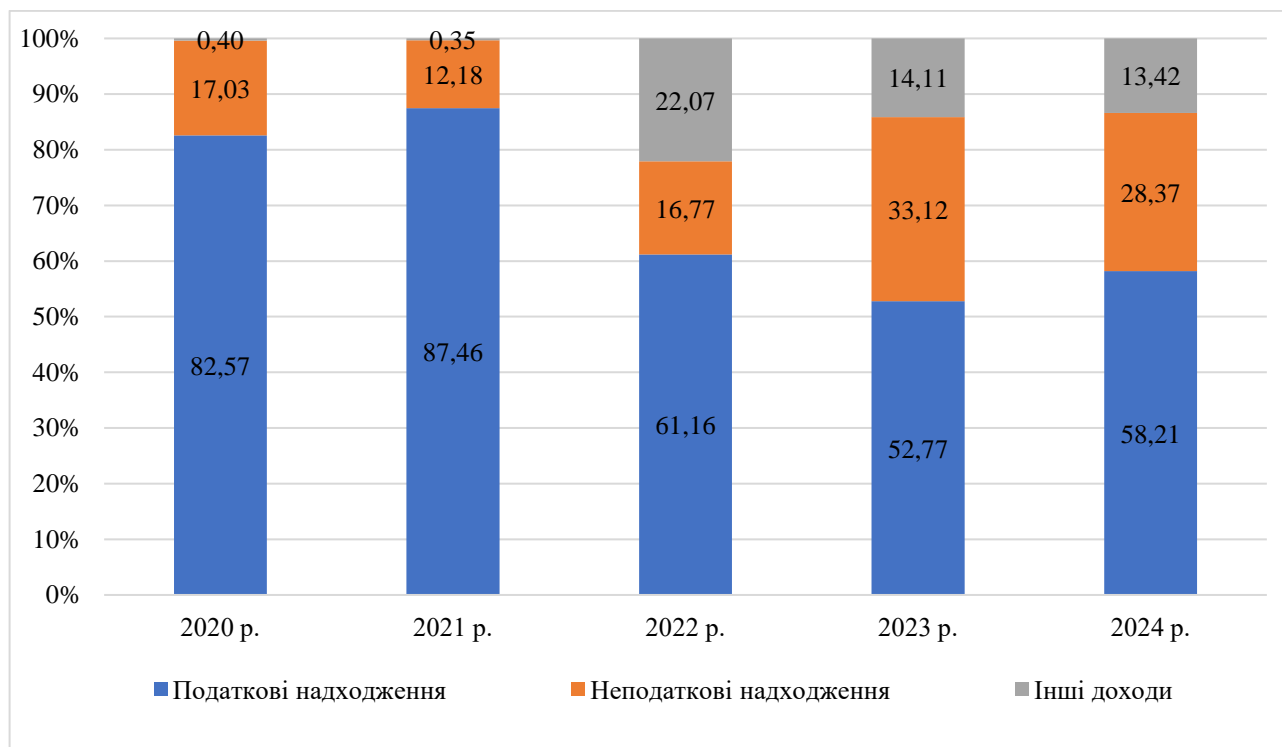

Рисунок 2.5 – Структура доходів до Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Отже, аналіз динаміки та структури доходів Зведеного бюджету України у 2020-2024 рр. засвідчив суттєві трансформації у механізмах формування фінансових ресурсів держави, зумовлені як внутрішніми економічними процесами, так і впливом повномасштабної війни. Незважаючи на загальний приріст доходів більш ніж удвічі, їхня структура набула виразної асиметричності: частка податкових надходжень, яка традиційно формувала основу бюджету, істотно скоротилася, тоді як роль неподаткових доходів і зовнішньої фінансової підтримки відчутно зросла. Найбільш значущим структурним зрушенням стало стрімке зростання міжнародних надходжень, які

перетворилися на системний інструмент забезпечення бюджетної стійкості в умовах воєнних ризиків та падіння економічної активності.

Разом із тим, зростання питомої ваги гнучких і разових джерел доходів свідчить про здатність бюджетної системи адаптуватися до кризових обставин, але водночас підкреслює вразливість до зовнішніх чинників і нестачу внутрішніх стабільних джерел наповнення бюджету. Структура доходів демонструє перехід від моноліту податкових ресурсів до більш диверсифікованої моделі, у якій важливе місце займають власні надходження бюджетних установ, адміністративні платежі та інші нетрадиційні інструменти мобілізації ресурсів.

2.2 Аналіз динаміки та структури видатків Зведеного бюджету України

Видатки Зведеного бюджету України у 2020-2024 рр. зазнали суттєвих змін під впливом трансформацій економічного середовища, соціальних потреб та надзвичайних обставин, спричинених повномасштабною війною. Протягом досліджуваного періоду їх обсяги демонстрували стійку тенденцію до зростання, що відображає підвищений фіскальний тиск на державу, необхідність виконання соціальних зобов'язань та забезпечення обороноздатності країни. Зміна пріоритетів бюджетної політики стала відповіддю на різкі структурні зрушення в економіці, зниження інвестиційної активності, збільшення потреб у соціальній підтримці населення та необхідність фінансування широкого спектра заходів безпеки.

Значна частина видаткової динаміки визначалася переходом від типової довоєнної структури, у якій переважали соціальні та освітні програми, до воєнної моделі, де пріоритетним напрямом стали витрати на оборону та національну безпеку. Крім того, суттєві зміни відбулися у структурі поточних та капітальних видатків: різке зростання витрат на утримання секторів оборони, соціальної

сфери й гуманітарної підтримки супроводжувалося скороченням можливостей для фінансування довгострокових інвестиційних проектів.

Комплексний аналіз видатків за функціональною класифікацією дозволяє оцінити, як саме перерозподілялися бюджетні ресурси та які сфери отримували пріоритетне фінансування в різні періоди. Такий підхід дає змогу простежити еволюцію бюджетної політики, визначити зміни у структурі витрат та оцінити їх вплив на соціально-економічний розвиток країни. У зв'язку з цим доцільним є розгляд динаміки видатків Зведеного бюджету України за основними функціональними напрямками за 2020-2024 рр., що відображено у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Динаміка видатків Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. за функціональною класифікацією

Складові видатків, млн грн.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення, млн грн.	Темп приросту, %
Загальнодержавні функції	204 818,8	252 605,9	248 468,2	349 142,7	435 869,8	231051,0	112,81
Оборона	120 374,1	127 527,3	1 142 872,4	2 097 620,5	2 304 475,1	2184101,0	1814,43
Громадський порядок, безпека, судова влада	159 506,3	176 149,3	454 431,5	591 431,9	712 712,8	553206,5	346,82
Економічна діяльність	262 814,6	293 350,1	156 434,3	247 291,3	259 859,4	-2955,2	-1,12
Охорона навколишнього середовища	9 056,6	10 620,6	5 226,7	6 395,9	10 384,1	1327,5	14,66
Житлово-комунальне господарство	32 214,5	56 894,5	41 160,1	70 397,8	66 178,9	33964,4	105,43
Охорона здоров'я	175 791,2	203 610,4	215 275,9	217 419,5	238 652,7	62861,5	35,76
Духовний та фізичний розвиток	31 710,9	43 358,4	33 636,0	38 471,1	45 533,3	13822,4	43,59
Освіта	252 283,1	312 914,6	290 758,5	308 638,9	348 432,4	96149,3	38,11
Соціальний захист та соціальне забезпечення	346 719,5	367 346,6	455 186,2	514 130,7	521 927,7	175208,2	50,53
Усього видатків	1 595 289,6	1 844 377,7	3 043 449,8	4 440 940,3	4 944 026,2	3348736,6	209,91

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Аналіз даних таблиці 2.6 свідчить про суттєву зміну пріоритетів бюджетної політики України у 2020-2024 рр. під впливом повномасштабної війни та необхідності адаптації державних фінансів до умов воєнної економіки. Загалом за більшістю напрямів видатків спостерігається зростання, однак його інтенсивність є нерівномірною: окремі функції демонструють вибухове збільшення фінансування, тоді як інші лише помірну позитивну динаміку або навіть стагнацію.

Найвагоміші зміни відбулися за статтею «Оборона». Обсяг видатків на цей напрямок збільшився з 120,4 млрд грн у 2020 р. до 2304,5 млрд грн у 2024 р., тобто більш ніж у 19 разів, а абсолютне відхилення становило 2184,1 млрд грн. Така динаміка однозначно зумовлена повномасштабною збройною агресією РФ проти України, різким розширенням потреб сектору безпеки й оборони, переозброєнням, забезпеченням Збройних Сил, а також комплексом пов'язаних витрат (логістика, забезпечення військовослужбовців, відновлення техніки та інфраструктури). Оборонні видатки фактично перетворилися на домінуючу статтю бюджету, визначаючи конфігурацію всієї видаткової частини.

Схожа, хоча менш масштабна, динаміка простежується за напрямом «Громадський порядок, безпека, судова влада». Видатки збільшилися з 159,5 млрд грн у 2020 р. до 712,7 млрд грн у 2024 р., що означає приріст на 553,2 млрд грн. Посилення фінансування цієї сфери пов'язане з необхідністю зміцнення внутрішньої безпеки, роботи правоохоронних органів, прикордонної служби, системи правосуддя, а також із загальним посиленням інституцій, відповідальних за підтримання правопорядку в умовах воєнного стану. У сукупності з оборонними видатками це свідчить про формування яскраво вираженого «безпекового» профілю бюджету.

Помітно зросли видатки на загальнодержавні функції з 204,8 млрд грн до 435,9 млрд грн (приріст 231,1 млрд грн). Це зумовлено підвищенням навантаження на систему державного управління, зокрема адмініструванням великих обсягів міжнародної допомоги, реалізацією антикризових і

відновлювальних програм, посиленням координації між різними рівнями влади в умовах війни. Водночас зростання цієї статті підкреслює зростання вартості управлінських та боргових операцій держави.

Соціально-гуманітарні напрями також демонструють переважно висхідний тренд. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення зросли з 346,7 млрд грн до 521,9 млрд грн (приріст 175,2 млрд грн), що відображає необхідність підтримки вразливих категорій населення, внутрішньо переміщених осіб, сімей військовослужбовців, безробітних, а також збереження пенсійних виплат. Освіта й охорона здоров'я також мають позитивну динаміку: за освітою видатки збільшилися на 96,1 млрд грн (з 252,3 до 348,4 млрд грн), за охороною здоров'я на 62,9 млрд грн (з 175,8 до 238,7 млрд грн). Це свідчить про збереження пріоритетності розвитку людського капіталу навіть в умовах воєнної економіки, хоча темпи зростання цих видатків є значно нижчими, ніж у секторі безпеки й оборони.

Сектори, пов'язані з якістю життя та розвитком територій, демонструють помірніше зростання. Видатки на житлово-комунальне господарство збільшилися з 32,2 млрд грн до 66,2 млрд грн (приріст 34,0 млрд грн), на духовний і фізичний розвиток – з 31,7 до 45,5 млрд грн (приріст 13,8 млрд грн), на охорону навколишнього середовища – з 9,1 до 10,4 млрд грн (приріст 1,3 млрд грн). Це означає, що, попри суттєве переорієнтування бюджету на воєнні потреби, держава зберігає мінімально необхідне фінансування культурної, спортивної, екологічної та інфраструктурної складових, однак їхня роль у загальній структурі видатків помітно маргіналізується.

Найбільш показовою з точки зору зсуву пріоритетів є динаміка видатків на економічну діяльність. У 2020 р. цей напрямок фінансувався на рівні 262,8 млрд грн, тоді як у 2024 р. 259,9 млрд грн, тобто спостерігається не зростання, а незначне скорочення на 3,0 млрд грн. З огляду на те, що за цей період загальний обсяг видатків бюджету зріс у кілька разів, фактична стагнація витрат на економічну діяльність означає відносно витіснення інвестиційно-розвиткових

видатків на користь оборонних і соціально-компенсаційних. Це формує ризики для довгострокового економічного зростання, оскільки обмежує можливості держави підтримувати реальний сектор, інфраструктурні проєкти, інновації та відновлення зруйнованих активів.

Узагальнюючи результати, можна зазначити, що структура видатків за функціональною класифікацією у 2020-2024 рр. зазнала глибокої мілітаризації та посилення безпекового компоненту. Оборона, громадський порядок і загальнодержавні функції стали ключовими «центрами тяжіння» бюджетних ресурсів. Водночас соціальна сфера, освіта та охорона здоров'я зберігають відносно стабільний, хоча й менш динамічний, тренд зростання. Видатки на економічну діяльність та окремі розвиткові напрями, навпаки, демонструють стагнацію, що вказує на домінування короткострокових стабілізаційних та оборонних завдань над довгостроковими цілями економічного розвитку.

Для комплексного розуміння змін у видатковій політиці держави важливо доповнити аналіз функціональної структури оцінкою розподілу бюджетних ресурсів за їх економічним змістом. Якщо функціональна класифікація показує, на які сфери спрямовуються видатки, то економічна — які саме за природою витрати формують бюджетне навантаження: поточні чи капітальні, споживчі чи інвестиційні, боргові чи соціальні.

Саме економічна класифікація дозволяє простежити, як змінювався баланс між поточними та капітальними видатками в умовах воєнної економіки, наскільки зросли витрати на обслуговування боргу, як трансформувалася структура соціальних виплат та ресурсне забезпечення державного сектору. Це особливо важливо, оскільки характер таких видатків безпосередньо впливає на стійкість бюджетної системи, інвестиційні можливості держави та перспективи економічного зростання. Більше того, аналіз економічної класифікації дає можливість оцінити, наскільки збалансованими є фіскальні рішення уряду, та виявити потенційні ризики, пов'язані з надмірним домінуванням поточних витрат над інвестиційними.

Динаміку видатків Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. за функціональною класифікацією зобразимо на рисунку 2.6.

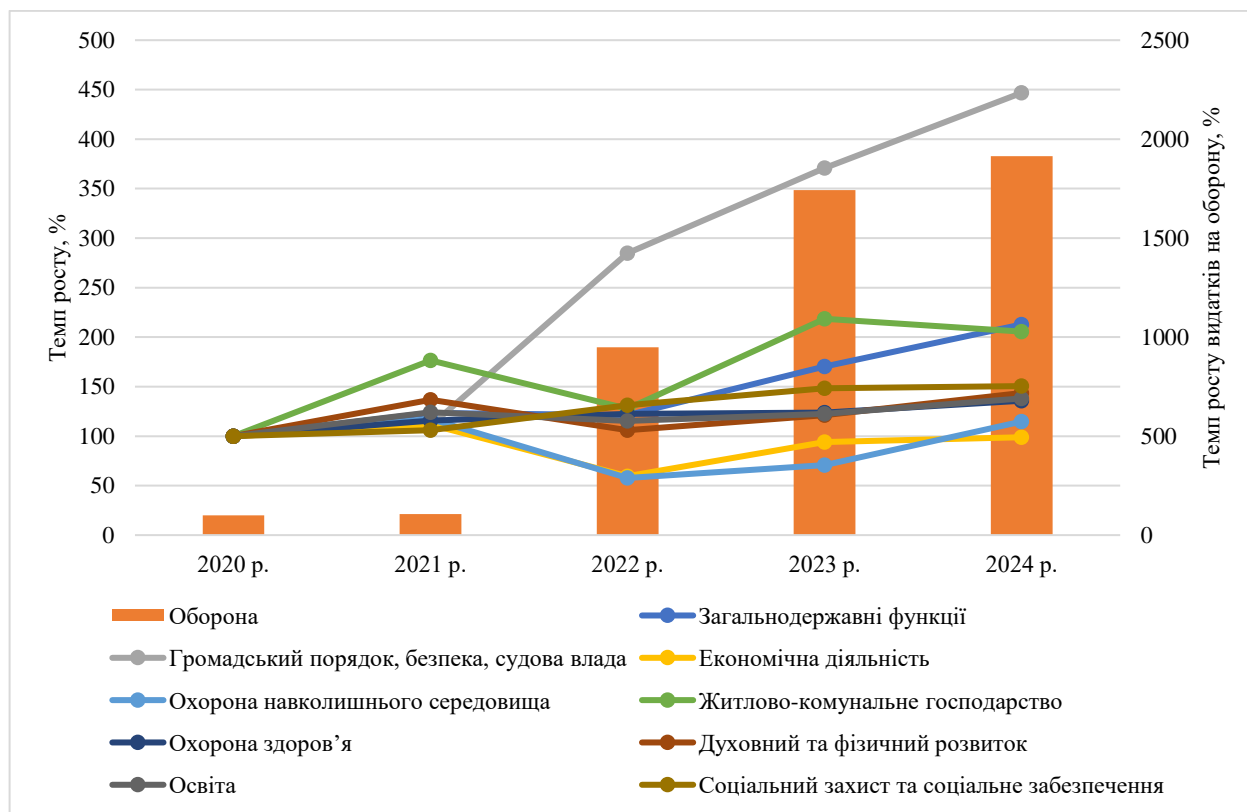

Рисунок 2.6 – Динаміка видатків Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. за функціональною класифікацією

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

У цьому контексті динаміка видатків за економічною класифікацією протягом 2020-2024 рр. (табл. 2.7) дозволить виділити ключові тенденції у співвідношенні поточних та капітальних витрат, оцінити масштаби зміни боргового навантаження та визначити, які економічні статті стали основними драйверами зростання видатків у період війни.

Аналіз структури видатків Зведеного бюджету України за економічною класифікацією у 2020-2024 рр. виявляє суттєві та показові трансформації, що відображають адаптацію державних фінансів до умов воєнної економіки, різке

зростання потреб сектору безпеки та необхідність підтримки соціально-економічної стабільності.

Таблиця 2.7 – Динаміка видатків Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. за економічною класифікацією

Складові видатків, млн грн.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення, млн грн.	Темп приросту, %
Поточні видатки	1 426 269,4	1 637 522,2	2 913 358,5	4 129 043,2	4 533 954,3	3107684,9	217,89
Капітальні видатки	169 020,3	206 855,5	130 140,7	311 897,0	410 071,8	241051,5	142,62
Усього видатків	1 595 289,7	1 844 377,7	3 043 499,2	4 440 940,2	4 944 026,1	3348736,4	209,91

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Поточні видатки протягом досліджуваного періоду демонструють стрімке та безперервне зростання. Якщо у 2020 році їх обсяг становив 1426,3 млрд грн, то у 2024 році він досяг 4534,0 млрд грн, що означає збільшення на 3107,7 млрд грн. Таке різке нарощення поточних витрат зумовлене, перш за все, фінансуванням оборонного сектору, зростанням витрат на оплату праці військовослужбовців та працівників силових структур, забезпеченням соціальних виплат, розширенням обсягів закупівель товарів і послуг, необхідних для підтримання функціонування держави у період війни. Фактично поточні видатки стали основним джерелом бюджетного навантаження, зумовлюючи домінування споживчих витрат над інвестиційними.

На відміну від поточних, капітальні видатки не мають лінійної динаміки та суттєво коливаються залежно від умов та можливостей бюджету. У 2020-2021 рр. вони помірно зростали (з 169,0 до 206,9 млрд грн), проте вже у 2022 р. скоротилися до 130,1 млрд грн через різке звуження інвестиційних можливостей держави після початку повномасштабної війни. Це скорочення відображає

об'єктивну переорієнтацію фінансових ресурсів на нагальні потреби оборони та соціальної підтримки населення, тоді як інвестиційні програми, інфраструктурні проєкти та капітальні трансферти були тимчасово обмежені. Проте у 2023-2024 рр. спостерігається поступове відновлення капітальних видатків, які зросли до 311,9 млрд грн у 2023 році та до 410,1 млрд грн у 2024 році. Це свідчить про початок структурного повернення до фінансування відбудови, інфраструктурних проєктів та оновлення капітальних активів, хоча їхня частка у загальних видатках залишається меншою, ніж у довоєнний період.

Загальний обсяг видатків бюджету демонструє суттєве зростання з 1595,3 млрд грн у 2020 році до 4944,0 млрд грн у 2024 році. Приріст на 3348,7 млрд грн свідчить про глибоку трансформацію видаткової моделі, у якій домінують поточні витрати, тоді як капітальні займають значно скромнішу роль. Таке співвідношення у структурі видатків є типовим для воєнних економік, коли стратегічний пріоритет держави — забезпечення обороноздатності й невідкладне фінансування потреб населення, а не інвестиції у розвиток. Проте зростання капітальних видатків у 2023-2024 рр. дає підстави стверджувати про поступове повернення до більш збалансованої моделі фінансування, яка необхідна для майбутньої економічної відбудови та модернізації країни.

Зазначимо, що динаміка видатків за економічною класифікацією демонструє структурний зсув на користь поточних витрат, що стало неминучим наслідком воєнного стану та масштабних безпекових викликів. Водночас позитивним сигналом є поступове нарощення капітальних видатків після різкого падіння у 2022 році, що відображає прагнення держави забезпечити передумови для відновлення економічного зростання та інвестиційної активності у середньостроковій перспективі.

Динаміку видатків Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. за економічною класифікацією зобразимо на рисунку 2.7.

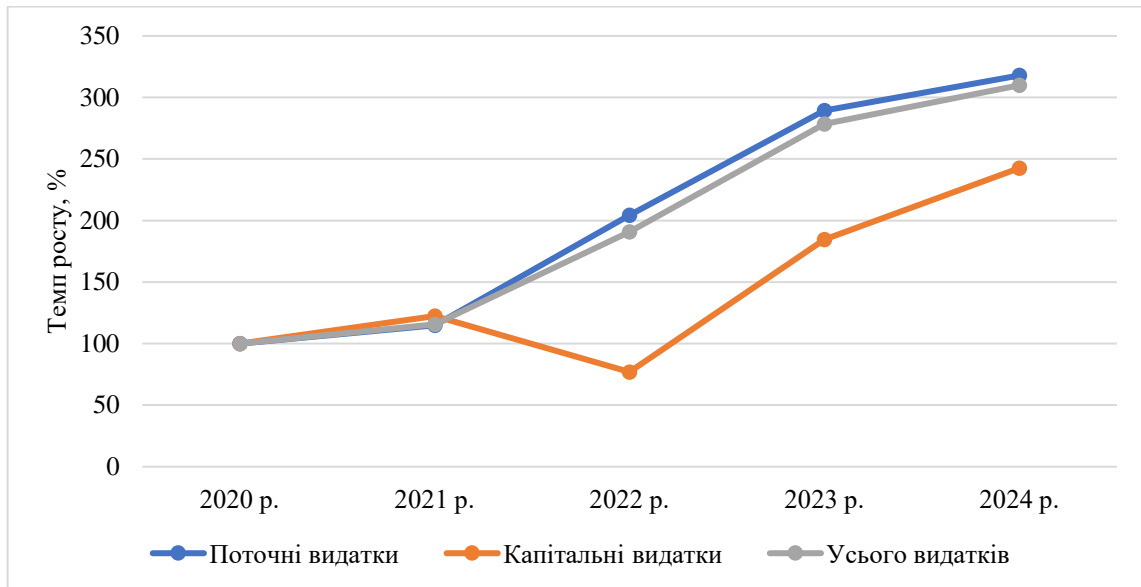

Рисунок 2.7 – Динаміка витратків Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. за економічною класифікацією

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Підсумовуючи, варто зауважити, що динаміка витратків Зведеного бюджету України у 2020-2024 рр., характеризується різким зростанням загального обсягу витрат, що зумовлено насамперед повномасштабною війною та необхідністю переорієнтації фінансових ресурсів на потреби оборони, безпеки та соціальної підтримки населення. Основним драйвером збільшення витратків стали поточні витрати, які забезпечують функціонування державних інституцій та фінансування невідкладних потреб, тоді як капітальні витрати, попри їх відновлення у 2023-2024 рр., залишаються менш вагомими та демонструють чутливість до кризових умов. Така динаміка свідчить про домінування короткострокових пріоритетів у витатковій політиці та формування бюджету воєнної економіки, у якій ключовою метою є підтримання стійкості держави та забезпечення життєво важливих функцій, тоді як інвестиційно-розвиткові напрями відходять на другий план.

Проведений аналіз динаміки витратків Зведеного бюджету України у 2020-2024 рр. дозволив окреслити ключові тенденції зміни їх загального обсягу та визначити основні макроекономічні та фіскальні чинники, що формували

бюджетну політику у досліджуваній період. Водночас оцінка лише кількісних параметрів не дає повного уявлення про функціональне спрямування бюджетних ресурсів та пріоритети держави в умовах трансформацій економічного середовища. Тому важливим наступним етапом є аналіз структури видатків, який дозволяє з'ясувати, на фінансування яких сфер була зосереджена увага уряду, як змінювалися пропорції між ключовими функціональними групами та яким чином війна вплинула на перерозподіл бюджетних потоків. Дослідження структури видатків дає змогу оцінити збалансованість бюджетної політики, ступінь соціальної орієнтованості видатків та визначити напрями, що стали пріоритетними у системі державних фінансів у воєнний та передвоєнний періоди (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Структура видатків Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. за функціональною класифікацією

Стаття видатків, %	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення, проц. п.
Загальнодержавні функції	12,8	13,7	8,2	7,9	8,8	-4,0
Оборона	7,5	6,9	37,6	47,2	46,6	39,1
Громадський порядок, безпека, судова влада	10,0	9,6	14,9	13,3	14,4	4,4
Економічна діяльність	16,5	15,9	5,1	5,6	5,3	-11,2
Охорона навколишнього середовища	0,6	0,6	0,2	0,1	0,2	-0,4
Житлово-комунальне господарство	2,0	3,1	1,4	1,6	1,3	-0,7
Охорона здоров'я	11,0	11,0	7,1	4,9	4,8	-6,2
Духовний та фізичний розвиток	2,0	2,4	1,1	0,9	0,9	-1,1
Освіта	15,8	17,0	9,6	6,9	7,0	-8,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	21,7	19,9	15,0	11,6	10,6	-11,2

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Структура видатків Зведеного бюджету України у 2020–2024 рр. зазнала суттєвих трансформацій, що стали наслідком глибоких соціально-економічних потрясінь та зміни стратегічних пріоритетів держави. У докризові 2020–2021 рр. видатки характеризувалися відносною рівновагою, що забезпечувало збалансоване фінансування ключових сфер — соціального захисту, освіти, охорони здоров'я та економічної діяльності. Проте з початком повномасштабної війни структура видатків радикально змінилася, сформувавши нову конфігурацію бюджетної політики, у якій домінуючу роль відіграють оборонні та безпекові функції.

Найбільш показовою є динаміка видатків на оборону, частка яких зросла з 7,5% у 2020 р. та 6,9% у 2021 р. до 37,6% у 2022 р., а у 2023-2024 рр. сягнула понад 46%. Приріст питомої ваги в 39,1 процентного пункту є безпрецедентним та відображає пріоритетність фінансування Збройних Сил України та сектору безпеки в умовах воєнної агресії. Оборона стала найвагомішою статтею видатків, фактично перерозподіливши бюджетний простір і витіснивши розвиткові напрями.

Паралельно з цим зросла частка видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу з 10,0% до 14,4% (4,4 п.п.). Це свідчить про зростання навантаження на правоохоронні структури, необхідність забезпечення правопорядку, протидії злочинності, роботи судових інституцій у воєнних умовах.

На тлі посилення оборонно-безпекового компонента різко скоротилися частки видатків на традиційно соціально значущі та інвестиційні сфери. Так, економічна діяльність втратила 11,2 п.п. (з 16,5% до 5,3%), що означає системне скорочення державних інвестицій у розвиток реального сектору економіки, інфраструктурні проєкти та підтримку підприємництва. Аналогічну тенденцію демонструють видатки на соціальний захист: зниження з 21,7% до 10,6% (–11,2 п.п.) свідчить про обмеження можливостей держави щодо забезпечення стабільних соціальних гарантій у період воєнних викликів.

Сфера освіти зазнала не менш значного скорочення з 15,8% до 7,0% (-8,8 п.п.), що вказує на ризики погіршення якості та доступності освітніх послуг, а також на довгострокові загрози для розвитку людського капіталу. Охорона здоров'я втратила 6,2 п.п. (з 11,0% до 4,8%), що відображає зменшення можливостей держави щодо фінансування медичних закладів, модернізації системи охорони здоров'я та покриття зростаючих потреб населення під час війни. Менш масштабне, але показове скорочення спостерігається за статтями охорони навколишнього середовища (-0,4 п.п.) та житлово-комунального господарства (-0,7 п.п.). Попри їхню стратегічну значущість для сталого розвитку та якості життя населення, у кризових умовах ці напрями традиційно відходять на другий план, що зумовлює накопичення інфраструктурних та екологічних ризиків.

Видатки на загальнодержавні функції та сферу духовного й фізичного розвитку також продемонстрували скорочення на 4,0 та 1,1 п.п. відповідно. Це відображає практику бюджетної економії на функціях, які не є критичними для забезпечення обороноздатності та життєздатності держави в умовах збройного конфлікту.

Загалом структура видатків у 2022-2024 рр. демонструє системне зміщення фіскальних пріоритетів від розвиткової моделі до моделі виживання, характерної для країн, що перебувають у стані військових дій. Домінування оборонних видатків забезпечує національну безпеку, проте водночас посилює ризики погіршення людського капіталу, скорочення інвестиційної активності, зниження потенціалу економічного зростання та уповільнення післявоєнного відновлення. Структурні зрушення, зафіксовані у 2020-2024 рр., окреслюють необхідність перегляду бюджетних пріоритетів у майбутньому з метою відновлення балансу між безпековими потребами, соціальними зобов'язаннями та інвестиціями в розвиток економіки.

Структуру видатків Зведеного бюджету України 2024 р. за функціональною класифікацією зобразимо на рисунку 2.8.

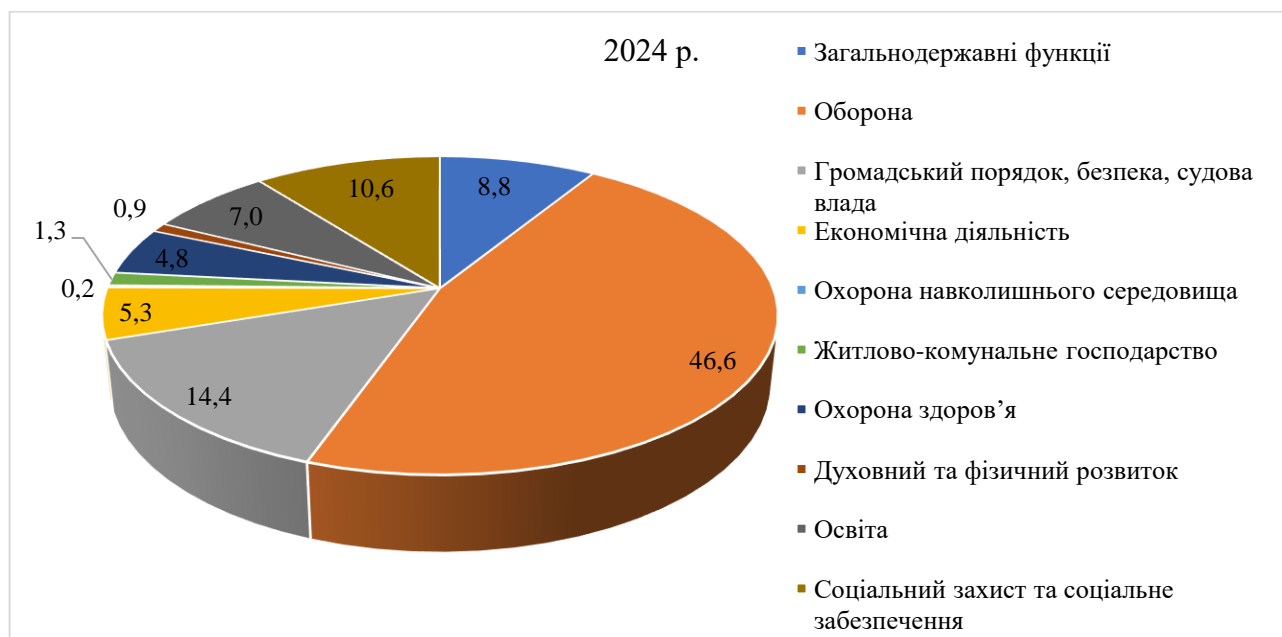

Рисунок 2.8 – Структура видатків Зведеного бюджету України за 2024 р. за функціональною класифікацією

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Загалом структура видатків за аналізований період демонструє чітку переорієнтацію бюджетних ресурсів від інвестиційно й соціально орієнтованих напрямів до сфер оборони, безпеки та правопорядку. Такий зсув є вимушеним та об'єктивно зумовленим воєнним станом. Разом із тим, тривале недофінансування освіти, охорони здоров'я та економічної діяльності може ускладнювати відновлення країни в післявоєнний період, що потребує врахування при формуванні середньострокової бюджетної стратегії.

Таблиця 2.9 – Структура видатків Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. за економічною класифікацією

Стаття видатків, млн грн.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення, млн грн.
Поточні видатки	89,4	88,8	95,7	93,0	91,7	2,3
Капітальні видатки	10,6	11,2	4,3	7,0	8,3	-2,3

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Структура видатків Зведеного бюджету України за економічною класифікацією у 2020-2024 рр. засвідчує домінування поточних видатків та суттєве скорочення обсягу капітальних видатків у період повномасштабної війни. Поточні видатки упродовж аналізованих років коливалися у межах 88,8–95,7 млн грн, демонструючи помірне зростання у 2022 р., що було пов'язано з різким підвищенням потреб у фінансуванні оборони, соціального захисту, правоохоронних органів та інших невідкладних напрямів. Хоча у 2023-2024 рр. їх обсяг дещо зменшився, загальна тенденція свідчить про стабільно високий рівень поточних витрат, що є характерним для функціонування держави в умовах воєнного стану. За п'ять років їх обсяг зріс на 2,3 млн грн, що відображає необхідність підтримання базових бюджетних функцій.

На відміну від цього, капітальні видатки зазнали значного скорочення у 2022 р., знизившись з 11,2 млн грн у 2021 р. до 4,3 млн грн у 2022 р., тобто майже утричі. Це пояснюється вимушеним переглядом бюджетних пріоритетів, коли фінансування інвестиційних програм, інфраструктурних проєктів та розвитку економіки було переорієнтоване на потреби оборони та гуманітарної підтримки населення. У 2023-2024 рр. спостерігається часткова відбудова капітальних видатків (7,0 та 8,3 млн грн відповідно), однак їх рівень поки що не досягає довоєнних показників. За підсумком періоду відбулося скорочення капітальних видатків на 2,3 млн грн, що вказує на зниження інвестиційної складової державних фінансів.

Загалом співвідношення між поточними та капітальними видатками у 2020-2024 рр. демонструє вимушену переорієнтацію бюджетної політики у бік фінансування невідкладних, негайних потреб держави, водночас обмежуючи можливості для фінансування розвитку. Така структура є типовою для країн, що перебувають у кризовому або воєнному стані, проте в довгостроковій перспективі потребує корекції з метою відновлення економічного потенціалу.

Структуру видатків Зведеного бюджету України 2024 р. за економічною класифікацією зобразимо на рисунку 2.9.

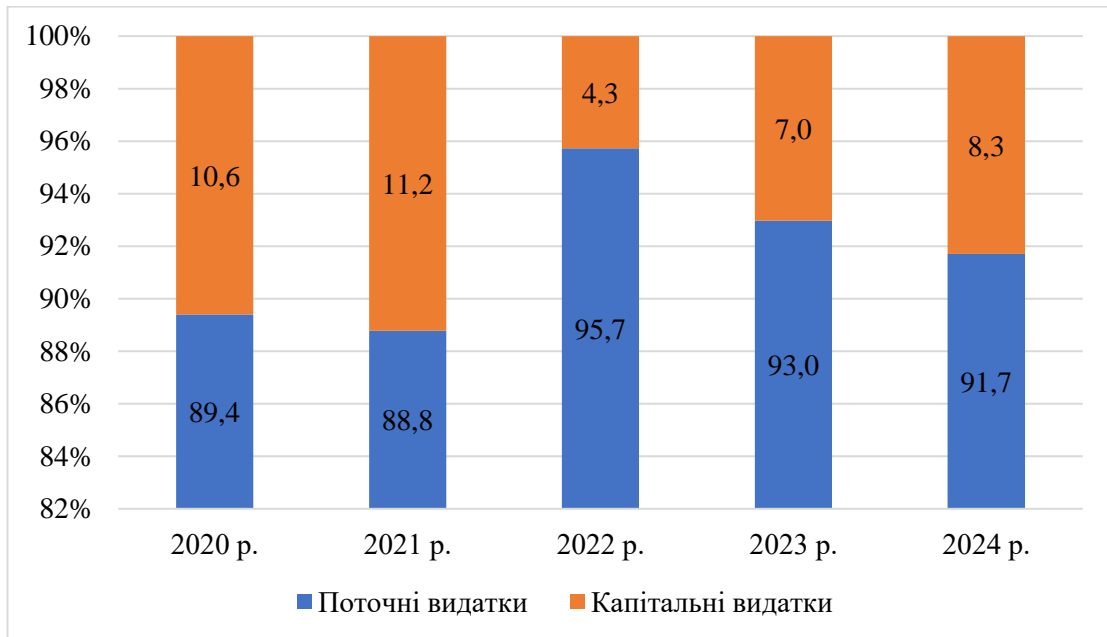

Рисунок 2.9 – Структура видатків Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр. за економічною класифікацією

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Узагальнюючи результати аналізу видаткової частини Зведеного бюджету України за 2020-2024 рр., можна стверджувати, що структура та динаміка бюджетних витрат зазнали суттєвих трансформацій під впливом воєнних та економічних викликів. Після відносно збалансованого розподілу ресурсів у передвоєнні роки бюджет був вимушено переорієнтований на фінансування оборонно-безпекових потреб, що зумовило різке зростання поточних видатків і скорочення значної частини інвестиційних програм. Одночасно зменшилися обсяги фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та економічної діяльності, що створює ризики для відновлення країни у середньо- та довгостроковій перспективі. У цілому видаткова політика держави у 2022-2024 рр. стала максимально прагматичною та ресурсно зосередженою, спрямованою на забезпечення життєздатності ключових державних інституцій, обороноздатності та соціальної стабільності, водночас потребуючи подальшого стратегічного перегляду для гарантування поствоєнного розвитку та модернізації економіки.

2.3 Оцінка впливу доходів і видатків бюджету на економічний розвиток України

Функціонування державного бюджету є визначальним чинником забезпечення економічного розвитку, стійкості фінансової системи та підтримки соціальної стабільності. У період 2020-2024 рр. бюджетна політика України перебувала під впливом низки екзогенних шоків, зокрема пандемії COVID-19, енергетичної кризи, макрофінансової турбулентності та повномасштабної війни. Сукупність цих чинників спричинила суттєву трансформацію як дохідної, так і видаткової частин бюджету, що прямо позначилося на темпах економічного зростання, інвестиційній активності, структурі виробництва та соціально-демографічних тенденціях.

Тому, доцільно здійснити оцінку впливу бюджетних рішень на економіку, з акцентом на зміну фіскальних пріоритетів, ефективність перерозподілу ресурсів та довгострокові економічні наслідки.

Варто зазначити, що доходи бюджету є фундаментальною складовою економічної системи, оскільки визначають можливості держави щодо фінансування оборони, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, відновлення інфраструктури та інвестиційних програм. Упродовж 2020-2024 рр. структура бюджетних доходів України зазнала суттєвих змін, що були зумовлені як трансформацією економічної активності, так і зміною фіскальних пріоритетів держави.

Передвоєнні роки характеризувалися відносно збалансованим співвідношенням між прямими та непрямими податками. З початком повномасштабної війни загальний обсяг податкових надходжень у номінальному вимірі зростав як за рахунок непрямих, так і за рахунок прямих податків, однак темпи зростання цих груп були різними. Непрямі податки, насамперед податок на додану вартість та акцизи, збільшувалися швидше, що було зумовлено

інфляційними процесами, зміною структури споживання, імпорнтними операціями та посиленням їх ролі як основного стабільного джерела ресурсів.

Водночас надходження від прямих податків (податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, військовий збір тощо) у номінальному вимірі також зростали, попри падіння частини виробництва та міграційні процеси. Це зростання було обумовлене, зокрема інфляційним розширенням податкової бази, підвищенням навантаження на працю, додатковими фіскальними заходами у воєнний період, а також збереженням активності окремих галузей, орієнтованих на експорт чи внутрішній попит. Однак, порівняно з непрямими податками, роль прямих податків у забезпеченні фіскальної стійкості залишалася обмеженою, а їх стимулюючий вплив на інвестиційну активність був недостатнім.

Неподаткові надходження у 2020-2024 рр. відзначалися нестабільністю. Коливання доходів від державного майна, дивідендів державних підприємств та рентних платежів було зумовлено як загальним погіршенням фінансового стану суб'єктів господарювання, так і втратою частини економічного потенціалу через тимчасову окупацію територій. Це ускладнювало довгострокове бюджетне планування та обмежувало можливості спрямування ресурсів на розвиткові програми.

Особливо вагомим джерелом наповнення бюджету в умовах війни стали зовнішні гранти та кредити. Їх значне зростання дозволило підтримати платоспроможність держави та профінансувати критично важливі видатки без радикального урізання бюджетних програм. Водночас посилення залежності від зовнішньої фінансової допомоги формує додаткові ризики боргової та фіскальної вразливості у середньо- та довгостроковій перспективі.

Узагальнення ключових тенденцій трансформації дохідної частини наведено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10 – Макрофінансові ефекти трансформації дохідної частини бюджету України у 2020-2024 рр.

Показник	Темп приросту 2024-2020 рр., %	Економічний ефект
Частка непрямих податків	65,6	Стабільне наповнення бюджету, водночас посилення податкового навантаження на споживання, стримування внутрішнього попиту
Прямі податки	105,4	Розширення фіскального простору, водночас ризик посилення тиску на бізнес та працю, посилення тінізації економіки
Неподаткові надходження	334,28	Зростання номінальних обсягів, зумовлене разовими та нестабільними джерелами; обмежена роль у формуванні довгострокової фіскальної стійкості через нерегулярність та непередбачуваність таких надходжень
Зовнішні гранти та кредити	40322,84	Підтримка макрофінансової стабільності, проте зростання залежності від зовнішніх джерел і боргових ризиків

Джерело: сформовано автором

Аналіз макрофінансових ефектів трансформації дохідної частини бюджету у 2020-2024 рр. свідчить про суттєве зміщення акцентів у структурі бюджетних надходжень та зміну їхнього економічного впливу. Зростання непрямих податків забезпечило стабільність фіскальних потоків у кризових умовах, однак водночас супроводжувалося посиленням податкового навантаження на кінцеве споживання, що може стримувати внутрішній попит та поглиблювати інфляційний тиск. Підвищення надходжень від прямих податків розширило можливості бюджету, проте супроводжується ризиками посилення тиску на бізнес, працю та потенційної тінізації економічної діяльності.

Найбільш динамічне зростання продемонстрували неподаткові надходження, однак воно має епізодичний характер і не формує стійкої бази для довгострокового бюджетного планування, що знижує їхню роль у забезпеченні фіскальної стійкості. Водночас різке збільшення обсягів зовнішніх грантів і кредитів стало ключовим чинником підтримки макрофінансової стабільності в умовах війни, але водночас істотно підвищило залежність державних фінансів від зовнішніх донорів і сформувало додаткові боргові ризики.

Загалом наведені дані свідчать про те, що фіскальна система України у 2020-2024 рр. перебувала у стані глибокої трансформації, коли пріоритетом стало забезпечення стабільності та ліквідності бюджету, тоді як функція розвитку була значно обмежена. Це створює необхідність стратегічного перегляду моделі доходів бюджету у напрямі підвищення самодостатності та зменшення зовнішньої вразливості в середньостроковій перспективі.

Видатки бюджету є інструментом, через який держава формує соціально-економічний простір, визначає пріоритети розвитку та забезпечує стійкість суспільних інститутів. У 2020-2024 рр. зміни у структурі видатків були значно глибшими, ніж у доходах, і мали набагато сильніший вплив на економічну систему. Серед основних тенденцій варто виокремити такі:

1. Переорієнтація видатків на оборону та безпеку. Різке зростання оборонних витрат є абсолютно закономірним у контексті війни. Їх збільшення має подвійний економічний ефект:

- короткостроково — стимулює виробництво, зайнятість, підвищує попит на компоненти, послуги, логістику, енергоресурси;

- довгостроково — відтісняє інвестиційні програми, обмежує можливості розвитку людського капіталу, знижує потенціал економічного зростання.

Оборонні видатки мають низьку «віддачу розвитку» порівняно з освітою, наукою чи інфраструктурою.

2. Зниження фінансування соціальних та інвестиційних секторів. Скорочення видатків на освіту, медицину, соціальну сферу та економічну діяльність має виразні негативні економічні наслідки:

- погіршення якості людського капіталу,
- зниження продуктивності праці,
- скорочення інноваційного потенціалу,
- зменшення активності бізнесу,
- гальмування відновлення інфраструктури.

Особливо відчутним стало зниження капітальних видатків, які визначають можливості модернізації економіки.

Отже, проведений аналіз динаміки та структури видатків Зведеного бюджету України свідчить про суттєву зміну фіскальних пріоритетів у 2020-2024 рр., що зумовлено масштабними соціально-економічними викликами та повномасштабною війною. Перерозподіл ресурсів у бік оборонно-безпекових функцій, одночасне скорочення інвестиційних видатків та зменшення фінансування соціальних і економічних програм визначили нову конфігурацію бюджетної політики, яка має комплексний вплив на економічну динаміку. Для систематизації ключових трансформацій та оцінки їхнього потенційного впливу на економічний розвиток доцільно узагальнити найбільш суттєві зміни у структурі видатків у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11 – Основні зрушення у видатках бюджету України у 2020-2024 рр. та їх економічні наслідки

Стаття видатків	Темп приросту 2024-2020 рр., %	Економічний ефект
Оборона	1814,43	Забезпечення обороноздатності та підтримка економічної активності у короткостроковому періоді; водночас суттєве витіснення інвестиційних видатків та видатків розвитку
Освіта	38,11	Номінальне зростання не компенсує інфляційних та воєнних втрат; ризик погіршення якості людського капіталу та уповільнення інноваційного розвитку
Охорона здоров'я	35,76	Зростання видатків здебільшого має підтримувальний характер; можливе недофінансування модернізації системи, що впливає на продуктивність праці та демографічну стійкість
Економічна діяльність	-1,12	Скорочення інвестиційних та виробничих програм; уповільнення відновлення інфраструктури та технологічного розвитку
Соціальний захист	50,53	Підвищення обсягів фінансування сприяє зменшенню соціальної напруги; однак ресурсні обмеження не дозволяють повною мірою компенсувати зниження добробуту домогосподарств

Джерело: сформовано автором

Порівняльна оцінка динаміки видатків у 2020-2024 рр. свідчить про формування суттєвих структурних зрушень у бюджетній політиці України, які стали відповіддю на масштабні внутрішні та зовнішні виклики. Найбільш інтенсивне зростання видатків відбулося за статтею «Оборона», що відображає пріоритетність фінансування сектору безпеки у воєнний період та його визначальну роль у забезпеченні стійкості держави. Водночас таке різке переорієнтування ресурсів супроводжується витісненням інвестиційних витрат та витрат на розвиток, що потенційно поглиблює дисбаланси у структурі державних фінансів.

Номінальне збільшення видатків на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист лише частково компенсує потреби цих сфер, оскільки темпи їх зростання суттєво поступаються інфляційним процесам та зростанню навантаження, спричиненому війною. Це створює ризики погіршення якості людського капіталу, зниження продуктивності праці та посилення соціальної вразливості населення. Особливо тривожним є незначне скорочення фінансування економічної діяльності, що безпосередньо впливає на динаміку інвестицій, темпи відновлення інфраструктури та розвиток інноваційного потенціалу країни.

Загалом дані таблиці 2.11 відображають зміщення функціональної спрямованості бюджету від розвитку до забезпечення обороноздатності та соціальної стабільності, що є закономірною реакцією на надзвичайні обставини. Однак така конфігурація видатків формує низку довгострокових ризиків, які потребують урахування в стратегії післявоєнного відновлення економіки та відбудови фінансової системи.

Подальший аналіз впливу бюджетної політики у 2020-2024 рр. потребує врахування того, що доходи й видатки бюджету діють на економічну систему не ізольовано, а у взаємозв'язку та взаємозалежності. Зміна структури доходів формує можливості та обмеження для видаткової частини, тоді як зміна структури видатків визначає ефективність використання мобілізованих ресурсів і характер економічної динаміки. Поглиблення дисбалансів між фондом

споживання та фондом розвитку, посилення ролі зовнішнього фінансування, а також різке переорієнтування державних ресурсів на оборонні та соціальні потреби свідчать про формування нової моделі бюджетної політики — переважно стабілізаційної, а не стимулюючої.

У воєнних умовах така модель є об'єктивно необхідною, адже забезпечує виконання ключових функцій держави: фінансування оборони, соціальної підтримки населення, медичних послуг, енергетичної та інституційної безпеки. Однак її довгостроковий вплив є неоднозначним. Висока частка поточних видатків та недостатнє фінансування інвестицій обмежують потенціал модернізації економіки, уповільнюють технологічне оновлення, стримують розвиток людського капіталу та формують передумови для поглиблення структурних диспропорцій після завершення війни.

Крім того, зростання залежності від зовнішніх грантів і кредитів створює додаткові виклики для забезпечення макрофінансової стійкості у середньостроковій перспективі. Хоча міжнародна допомога є критично важливим ресурсом у період надзвичайних обставин, опора на неї не може слугувати сталим фундаментом бюджетної системи. Це потребує посилення внутрішніх фіскальних можливостей, оптимізації адміністрування податків, перегляду податкових стимулів та формування умов для прискорення економічної активності.

Таким чином, результати аналізу доходів і видатків Зведеного бюджету України засвідчують, що бюджетна політика у 2020-2024 рр. виконувала переважно антикризову функцію, а її вплив на економічний розвиток був спрямований на забезпечення стійкості, а не на стимулювання довгострокового зростання. Подальша частина дослідження потребує розгляду того, яким чином сформована модель фіскального управління впливає на ключові макроекономічні показники, інвестиційний потенціал, соціально-економічну стабільність та можливості відновлення країни у післявоєнний період.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження доходів і видатків Зведеного бюджету України у 2020–2024 рр. дозволило виявити ключові тенденції трансформації бюджетної системи в умовах багатовимірних економічних викликів. Аналіз динаміки доходів засвідчив суттєве зростання їх номінального обсягу, зумовлене як інфляційними факторами, так і зміною податкової структури. Зокрема, більш високі темпи приросту непрямих податків забезпечили стабільність фіскальних надходжень у період падіння ділової активності, проте супроводжувалися посиленням податкового навантаження на споживання. Прямі податки також демонстрували позитивну динаміку, що сприяло розширенню ресурсної бази бюджету, хоча й водночас вимагало від бізнесу та населення адаптації до зростання податкових платежів. Вагоме зростання обсягів зовнішніх грантів і кредитів стало критичним чинником підтримки бюджетної стійкості у період воєнних дій, проте зумовило посилення залежності державних фінансів від міжнародної допомоги.

Оцінка видаткової частини бюджету засвідчила глибоку переорієнтацію фіскальних ресурсів у бік фінансування оборонного сектору та безпекових функцій держави. Темпи приросту видатків на оборону у десятки разів перевищили динаміку інших бюджетних програм, що відображає об'єктивну потребу держави забезпечувати національну безпеку в умовах повномасштабної війни. Водночас видатки на освіту, охорону здоров'я, економічну діяльність та інші розвиткові напрями зростали значно повільніше або навіть скорочувалися в реальному вимірі, що формує ризики погіршення якості людського капіталу, уповільнення інноваційних процесів та зниження інвестиційного потенціалу економіки. Скорочення капітальних видатків обмежує можливості відновлення та модернізації інфраструктури, що є критично важливим для довгострокового економічного зростання.

Синтез впливу доходів і видатків бюджету на економічний розвиток показує, що фіскальна політика України у 2020–2024 рр. виконувала переважно стабілізаційну та антикризову функції. Основні бюджетні рішення були спрямовані на забезпечення обороноздатності, підтримку найуразливіших соціальних груп, фінансування базових державних інституцій та відвернення фінансової нестабільності. Проте така модель бюджетного управління обмежує можливості стимулювання інвестиційної активності, модернізації економіки та створення передумов для сталого післявоєнного відновлення.

Загалом результати аналізу дозволяють зробити висновок, що у середньостроковій перспективі важливими завданнями фіскальної політики є зміцнення внутрішньої дохідної бази, зменшення залежності від зовнішніх запозичень, збалансування структури видатків на користь інвестиційних програм, а також забезпечення належного фінансування освіти, охорони здоров'я та економічного розвитку. Це є необхідною умовою формування стійкого економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та створення бази для масштабної післявоєнної відбудови України.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1. Проблеми та виклики функціонування бюджетної системи України в сучасних умовах

Функціонування бюджетної системи України в екстраординарних умовах тривалого воєнного стану та глобальної економічної турбулентності характеризується накопиченням комплексу структурних дисбалансів та інституційних дисфункцій, що лімітують ефективність бюджетної політики як інструменту макроекономічного регулювання та стримують потенціал економічного зростання. Систематизація проблемних аспектів та ідентифікація екзистенційних викликів виступають необхідною передумовою для розробки науково обґрунтованої стратегії вдосконалення бюджетного механізму та підвищення його адаптивності до змінних умов зовнішнього та внутрішнього середовища.

Специфіка сучасного етапу розвитку бюджетної системи України полягає у необхідності одночасного вирішення трьох взаємопов'язаних завдань стратегічного характеру: забезпечення фінансування критично важливих оборонних потреб та підтримання обороноздатності держави в умовах повномасштабної військової агресії; збереження соціальної стабільності через виконання державних зобов'язань щодо пенсійного забезпечення, соціального захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб; створення фінансових передумов для економічного відновлення та постконфліктної реконструкції зруйнованої інфраструктури. Триєдність цих завдань в умовах обмеженості фінансових ресурсів генерує об'єктивні протиріччя у визначенні бюджетних пріоритетів та вимагає пошуку оптимального балансу між нагальними

потребами виживання держави та довгостроковими імперативами економічного розвитку.

Ключовою проблемою сучасної бюджетної системи України виступає хронічно високий рівень бюджетного дефіциту, що генерує тиск на боргову стійкість держави та обмежує фіскальний простір для маневру. За результатами виконання бюджету 2024 року, дефіцит державного бюджету становив 1 350 млрд. грн. або 17,7% валового внутрішнього продукту, що суттєво перевищує критичний поріг фіскальної безпеки, встановлений Маастрихтськими критеріями Європейського Союзу на рівні 3% ВВП. Попри номінальну редукцію порівняно з 2023 роком (20,4% ВВП), абсолютний обсяг дефіциту залишається критично високим та вимагає мобілізації значних обсягів внутрішнього та зовнішнього фінансування. Глибина фіскального дисбалансу обумовлена структурною невідповідністю між дохідною та видатковою частинами бюджету, що виникла внаслідок трьох основних чинників. По-перше, суттєве зростання видатків на національну безпеку та оборону, які у 2024 році досягли 1 692,6 млрд. грн. або 51,1% усіх видатків державного бюджету, що є безпрецедентно високим показником навіть за міжнародними стандартами країн, що перебувають у стані активного збройного конфлікту. По-друге, обмежена здатність дохідної бази бюджету до зростання внаслідок деструктивного впливу війни на економічну активність, руйнування виробничих потужностей, окупації частини економічно розвинених територій, масової трудової еміграції. По-третє, необхідність збереження соціальних видатків на достатньому рівні для підтримання легітимності державної влади та попередження соціальної дестабілізації, що обмежує можливості для радикальної оптимізації бюджетних витрат.

Персистентність бюджетного дефіциту на критично високому рівні протягом тривалого періоду генерує каскад негативних наслідків для макроекономічної стабільності та довгострокових перспектив розвитку. Зокрема, необхідність систематичного фінансування дефіциту через запозичення призводить до акселерації накопичення державного боргу, що створює ризики

боргової кризи у середньостроковій перспективі. Зростаючий обсяг обслуговування боргу поглинає все більшу частку бюджетних ресурсів, скорочуючи фіскальний простір для продуктивних видатків на освіту, науку, інфраструктуру, що є критично важливими для забезпечення економічного зростання у довгостроковій перспективі. Високий рівень дефіциту також створює інфляційний тиск через монетизацію боргу Національним банком України, що підриває купівельну спроможність населення та конкурентоспроможність національної економіки.

Для оцінки масштабів фіскального дисбалансу та його динаміки у часовій перспективі доцільно проаналізувати систему ключових показників бюджетної стійкості у порівнянні з передвоєнним періодом та критичними нормативами міжнародних фінансових інституцій. Зазначені дані систематизовано у таблиці 3.1, що дозволяє визначити траєкторію фіскальних дисбалансів та оцінити ефективність заходів бюджетної консолідації, які впроваджувалися урядом протягом досліджуваного періоду.

Таблиця 3.1 - Динаміка фіскальних дисбалансів в Україні у 2020-2024 роках

Показники	2020	2021	2022	2023	2024	Зміна 2024/2020
Дефіцит бюджету (% ВВП)	5,9	3,4	16,0	20,4	17,7	+11,8 п.п.
Державний борг (% ВВП)	60,8	49,6	78,5	92,1	88,4	+27,6 п.п.
Зовнішній борг (млрд. дол. США)	79,3	90,3	130,5	152,0	158,3	+79,0
Відношення дефіциту до доходів (%)	31,2	18,5	72,5	88,2	77,3	+46,1 п.п.
Обслуговування боргу (% видатків)	8,2	9,1	9,8	10,5	9,0	+0,8 п.п.

Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

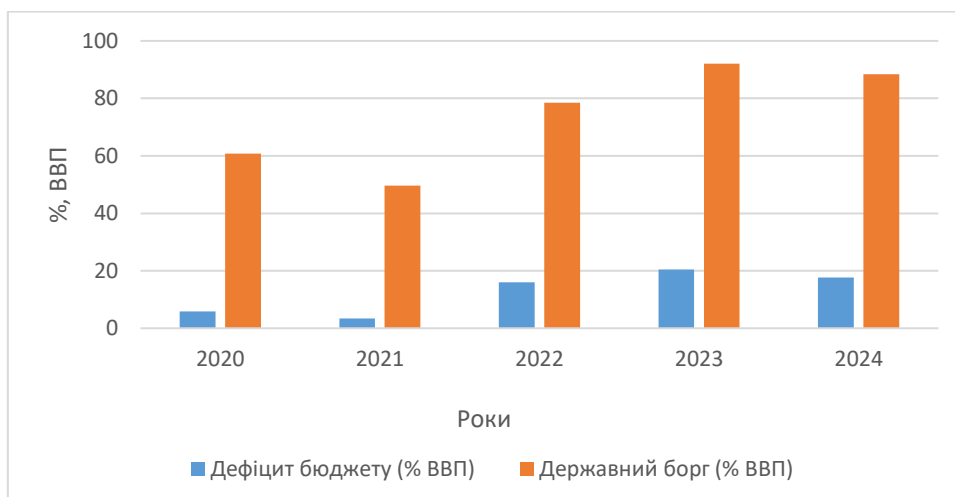

Рисунок 3.1 - Динаміка фіскальних дисбалансів в Україні у 2020-2024 роках
Джерело: сформовано автором на основі [45-47]

Дані табл. 3.1 та рис.3.1 демонструють експоненціальне зростання фіскального дисбалансу з початком повномасштабної військової агресії у 2022 році. Якщо в передвоєнний період (2020-2021 роки) дефіцит бюджету коливався в межах 3,4-5,9% ВВП, що наближалось до європейських нормативів фіскальної стійкості, то у 2022 році він стрімко зріс до 16,0% ВВП, а у 2023 році досяг піку 20,4% ВВП. У 2024 році спостерігається незначна редукція до 17,7% ВВП, проте показник все одно залишається майже в 6 разів вищим за передвоєнний рівень. За п'ятирічний період (2020-2024 роки) дефіцит бюджету збільшився на 11,8 процентних пунктів ВВП, що свідчить про структурний характер фіскального дисбалансу.

Особливу тривогу викликає динаміка відношення дефіциту до доходів бюджету, яке у 2024 році склало 77,3%, що означає, що майже 4/5 від усіх власних доходів держави виявляється недостатньо для покриття видатків. Найкритичнішим цей показник був у 2023 році на рівні 88,2%, коли дефіцит практично дорівнював усім власним доходам бюджету. Порівняно з 2020 роком (31,2%) це збільшення на 46,1 процентних пунктів, що генерує необхідність залучення масштабного зовнішнього фінансування та створює екзистенційну залежність бюджетної системи від підтримки міжнародних донорів.

Критичною проблемою виступає зростаюча залежність бюджетної системи від зовнішніх джерел фінансування, що створює вразливість до змін у геополітичній кон'юктурі та позиції міжнародних донорів. За результатами 2024 року, міжнародна фінансова допомога у форматі грантів та кредитів покрила близько 55-60% дефіциту державного бюджету, що підтверджує екзистенційну залежність фіскальної стійкості України від підтримки західних партнерів. Основними донорами виступають Сполучені Штати Америки, Європейський Союз через механізм Ukraine Facility, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та уряди окремих країн-членів НАТО.

Паралельно з проблемою дефіциту загострюється питання боргової стійкості держави. Співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту зросло з 60,8% у 2020 році до 88,4% у 2024 році (приріст на 27,6 процентних пунктів), наближаючись до критичного порогу 90-100% ВВП, за яким економічна теорія фіксує початок нелінійного зростання ризиків суверенного дефолту. Пікове значення було зафіксовано у 2023 році на рівні 92,1% ВВП, коли Україна перетнула психологічно важливий рубіж 90% ВВП. Зовнішній державний борг збільшився з 79,3 млрд доларів США у 2020 році до 158,3 млрд. доларів у 2024 році (приріст на 79 млрд доларів або 99,6%), що генерує суттєві ризики валютної стійкості та платіжного балансу в середньостроковій перспективі.

Обслуговування державного боргу абсорбує близько 9,0% видатків бюджету у 2024 році або 298,5 млрд. грн., що еквівалентно повному річному бюджету на освіту чи охорону здоров'я. Хоча цей показник продемонстрував незначне зростання порівняно з 2020 роком (на 0,8 процентних пунктів), абсолютний обсяг витрат на обслуговування боргу збільшився більш ніж у 2,5 рази внаслідок загального зростання видаткової частини бюджету. Критичний пік було досягнуто у 2023 році (10,5% видатків), коли видатки на обслуговування боргу перевищили видатки на економічну діяльність та наблизилися до видатків на охорону здоров'я. Комплексна таксономія проблемних аспектів представлена

у табл. 3.2, що дозволяє визначити пріоритетні напрями реформування податкової системи та розширення дохідної бази.

Таблиця 3.2 - Структурні проблеми дохідної частини бюджету України

Проблема	Характеристика та наслідки
Вузька база оподаткування	Високий рівень тіньової економіки (30-35% ВВП) призводить до недоотримання бюджетом близько 400-450 млрд грн щорічно
Регресивна податкова структура	Домінування непрямих податків (ПДВ 42,3%) створює додаткове навантаження на малозабезпечені верства населення
Низька ефективність податкового адміністрування	Складність податкового законодавства та корупція в податкових органах стримують зростання доходів
Фіскальна децентралізація	Перерозподіл ПДФО до державного бюджету зменшив фінансову автономію місцевого самоврядування
Волатильність податкових надходжень	Залежність від циклічних податків (ПДВ, прибуток) генерує нестабільність доходів в умовах економічних шоків

Джерело: сформовано автором

Дохідна частина бюджету характеризується комплексом структурних дисфункцій, систематизованих у табл. 3.2. Фундаментальною проблемою виступає вузька база оподаткування, обумовлена масштабами тіньового сектору економіки, який за різними оцінками становить 30-35% від офіційного ВВП. Це призводить до щорічного недоотримання бюджетом 400-450 млрд. грн. потенційних податкових надходжень, що еквівалентно близько 25-30% від фактичних доходів державного бюджету. Детермінантами тінізації економіки виступають високе податкове навантаження на легальний бізнес, корупція в контролюючих органах, недосконалість судової системи та відсутність ефективних стимулів для виходу з тіні.

Регресивна структура податкової системи з домінуванням непрямих податків створює додаткове соціальне навантаження на малозабезпечені верстви населення. Податок на додану вартість, який генерує 42,3% податкових доходів,

за своєю економічною природою є регресивним, оскільки бідніші домогосподарства витрачають більшу частку доходів на споживання оподатковуваних товарів і послуг. Це суперечить принципу соціальної справедливості та посилює економічну нерівність у суспільстві.

Для визначення пріоритетності вирішення ідентифікованих проблем бюджетної системи та оптимального розподілу ресурсів між напрямками реформування доцільно здійснити ранжування проблемних аспектів за рівнем їх критичності для фінансової стійкості держави. На основі експертного опитування провідних фахівців у сфері державних фінансів, яке проводилося методом бальної оцінки за 10-бальною шкалою, побудовано ієрархію проблем бюджетної системи України, що представлена на рисунку 3.2. Дана візуалізація дозволяє наочно ідентифікувати найбільш гострі виклики, що вимагають першочергового втручання з боку органів державного управління.

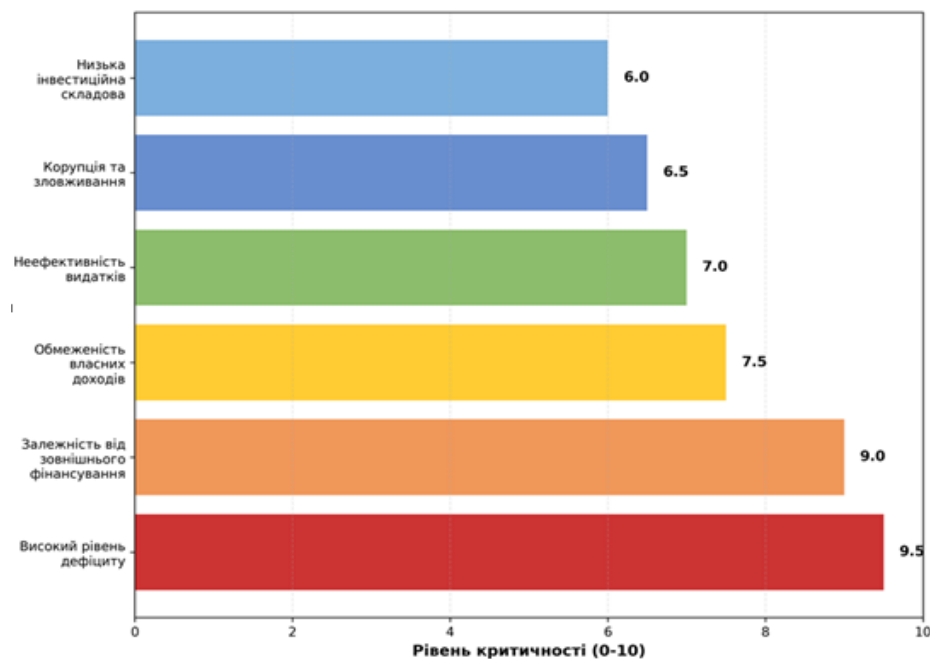

Рисунок 3.2 - Ієрархія проблем бюджетної системи України за експертною оцінкою

Джерело: побудовано автором на основі експертного опитування

Результати експертного оцінювання, візуалізовані на рис. 3.2, демонструють, що найвищий рівень критичності (9,5 балів з 10) отримала

проблема високого рівня бюджетного дефіциту, що підтверджує її центральну роль у системі фіскальних дисбалансів України. На другій позиції з оцінкою 9,0 балів розташувалася залежність від зовнішнього фінансування, що відображає екзистенційну вразливість бюджетної системи до змін у геополітичній кон'юнктурі. Обмеженість власних доходів (7,5 балів) та неефективність видатків (7,0 балів) також отримали високі оцінки критичності, що свідчить про необхідність одночасного реформування як дохідної, так і видаткової частин бюджету. Корупція та зловживання у бюджетній сфері оцінена експертами на рівні 6,5 балів, що вказує на її значущість як чинника втрат бюджетних ресурсів. Найменший, проте все ж таки суттєвий рівень критичності (6,0 балів) отримала низька інвестиційна складова бюджету, що обмежує можливості для довгострокового економічного зростання. Встановлена експертами ієрархія проблем дозволяє визначити послідовність імплементації реформ: першочергові зусилля мають бути спрямовані на фіскальну консолідацію та зменшення залежності від зовнішніх джерел фінансування, а у середньостроковій перспективі – на розширення дохідної бази, підвищення ефективності видатків та боротьбу з корупцією.

Якщо проблеми дохідної частини бюджету обмежують фіскальну спроможність держави, то дисфункції видаткової сфери призводять до неефективного використання вже мобілізованих обмежених ресурсів, що посилює загальний рівень фіскального дисбалансу. Видаткова частина бюджету характеризується власним комплексом структурних деформацій та інституційних недоліків, що знижують соціально-економічну віддачу від державних інвестицій та перешкоджають досягненню стратегічних цілей розвитку. Систематизацію ключових проблем видаткової частини бюджету, їх характеристику та наслідки для економічної ефективності державного сектору представлено у таблиці 3.3

Таблиця 3.3 - Проблеми видаткової частини та ефективності використання бюджетних коштів

Проблема	Характеристика та наслідки
Низька частка капітальних видатків	Капітальні інвестиції становлять лише 9,2% видатків (306 млрд грн), що обмежує модернізацію інфраструктури
Неефективність бюджетних програм	Відсутність дієвого моніторингу результативності призводить до втрат 15-20% бюджетних коштів
Корупція у сфері державних закупівель	За оцінками, 10-15% вартості держзакупівель становлять корупційні втрати (200-250 млрд. грн. щорічно)
Недостатність фінансування розвитку	Концентрація на поточних видатках (87,5%) стримує економічне зростання та інноваційний розвиток
Розпорошеність бюджетних програм	Велика кількість дрібних програм ускладнює контроль та знижує ефективність витрачання коштів

Джерело: узагальнено автором

Видаткова частина бюджету характеризується структурними деформаціями та неефективністю використання ресурсів. Критично низька частка капітальних видатків (9,2% у 2024 році) обмежує можливості для модернізації виробничої та соціальної інфраструктури, що є необхідною передумовою для довгострокового економічного зростання. Переважання поточних видатків (87,5%) створює ситуацію «проїдання» бюджетних ресурсів без формування активів для майбутніх поколінь.

Системною проблемою виступає корупція у сфері державних закупівель, яка за експертними оцінками призводить до втрат 10-15% від вартості закупівель або 200-250 млрд грн щорічно. Це еквівалентно повному річному бюджету на охорону здоров'я. Незважаючи на запровадження системи електронних закупівель ProZorro, корупційні схеми адаптувалися через використання підставних компаній, змову учасників торгів, завищення технічних вимог під конкретного постачальника.

Проведений аналіз проблемних аспектів функціонування бюджетної системи України дозволяє констатувати наявність глибоких структурних дисбалансів та інституційних дисфункцій, що набули системного характеру в

умовах тривалого воєнного стану. Ієрархія виявлених проблем охоплює три взаємопов'язані рівні критичності: екзистенційні загрози (дефіцит 17,7% ВВП, залежність від зовнішнього фінансування 55-60% покриття дефіциту), структурні деформації (обмеженість доходів через тінізацію 30-35% ВВП, неефективність видатків з втратами 15-20% коштів) та інституційні недоліки (корупція у державних закупівлях 200-250 млрд. грн. щорічно, низька інвестиційна складова 9,2% видатків).

Критичною характеристикою сучасного стану бюджетної системи виступає персистентність фіскального дисбалансу, що проявляється у збереженні дефіциту на рівні, який у 6 разів перевищує передвоєнні показники та майже у 6 разів вищий за критичний поріг Маастрихтських критеріїв. Зростання державного боргу до 88,4% ВВП та зовнішнього боргу до 158,3 млрд. доларів США створює загрозу боргової кризи у середньостроковій перспективі та обмежує фіскальний простір для продуктивних видатків на економічний розвиток. Дихотомія проблем дохідної та видаткової частин бюджету формує замкнене коло фіскальної нестабільності: обмеженість власних доходів через тінізацію економіки та недосконалість податкової системи поєднується з неефективним використанням мобілізованих ресурсів через корупцію, розпорошеність програм та низьку частку капітальних інвестицій. Сукупний потенціал оптимізації бюджетної системи оцінюється на рівні 650-870 млрд. грн. щорічно (розширення дохідної бази на 400-450 млрд грн через детінізацію та економія видатків на 250-420 млрд. грн. через підвищення ефективності), що еквівалентно близько 50-60% поточного дефіциту.

Ідентифіковані проблеми не є ізольованими дисфункціями, а утворюють інтегровану систему взаємопосилюючих дисбалансів, що вимагає комплексного підходу до реформування. Подолання фіскальної кризи неможливе без одночасного впровадження заходів із розширення дохідної бази, підвищення ефективності видатків, боротьби з корупцією та структурної перебудови бюджету на користь інвестиційної складової. Така стратегія має базуватися на

принципах поступовості, передбачуваності та соціальної справедливості для мінімізації негативних ефектів фіскальної консолідації на вразливі верстви населення.

3.2. Шляхи оптимізації бюджетної політики держави

Оптимізація бюджетної політики держави в контексті структурних викликів та екзистенційних загроз вимагає імплементації системи заходів, що охоплюють реформування податкової системи, підвищення ефективності бюджетних видатків, удосконалення механізмів фіскального планування, зміцнення інституційної спроможності фінансових органів та розвиток інструментів транспарентності і підзвітності в управлінні державними фінансами. Науково обґрунтоване визначення пріоритетних напрямів оптимізації (рис. 3.3) базується на принципах фіскальної консолідації, структурного балансування бюджету та максимізації соціально-економічної віддачі від використання обмежених бюджетних ресурсів.

Рисунок 3.3 – Шляхи оптимізації бюджетної політики країни

Першочерговим напрямом оптимізації виступає реформування податкової системи з метою розширення дохідної бази бюджету без надмірного підвищення податкового навантаження на економіку. Стратегічними векторами податкової реформи мають стати: детінізація економіки через створення стимулів для легалізації доходів та зайнятості; спрощення податкового законодавства та зменшення адміністративних бар'єрів для платників податків; підвищення прогресивності податкової системи через реформування оподаткування доходів фізичних осіб; розширення бази майнового оподаткування, зокрема нерухомості та розкішного майна; запровадження ефективних механізмів боротьби з ухиленням від оподаткування та агресивним податковим плануванням.

Ідентифіковані у попередньому підрозділі структурні проблеми дохідної частини бюджету, зокрема вузька база оподаткування через тінізацію 30-35% економіки та регресивна структура податкової системи, вимагають розробки комплексної стратегії податкового реформування. Першочерговим напрямом оптимізації бюджетної політики виступає реформування податкової системи з метою розширення дохідної бази бюджету без надмірного підвищення податкового навантаження на економіку. Для досягнення цієї мети необхідна імплементація системи взаємопов'язаних заходів, що охоплюють детінізацію економіки, спрощення податкового законодавства, підвищення прогресивності оподаткування та цифровізацію податкового адміністрування. Систематизацію пріоритетних напрямів реформування податкової системи з конкретизацією заходів, механізмів їх реалізації та очікуваних фіскальних ефектів представлено у таблиці 3.4.

Реалізація заходів податкової реформи, систематизованих у табл. 3.4, створює потенціал для збільшення дохідної бази державного бюджету на 480-620 млрд. грн. щорічно або близько 6-8% ВВП.

Таблиця 3.4 - Пріоритетні напрями реформування податкової системи України

Напрямок реформи	Заходи	Очікуваний ефект
Детінізація економіки	Спрощення реєстрації бізнесу, зниження ставок ЄСВ, амністія капіталів	Додатково 250-300 млрд. грн. доходів щорічно
Прогресивне ПДФО	Запровадження шкали 0-15-20% залежно від рівня доходів	Зростання доходів на 80-100 млрд грн, підвищення соціальної справедливості
Майнове оподаткування	Оподаткування нерухомості за ринковою вартістю, податок на розкіш	50-70 млрд. грн. додаткових надходжень
Цифровізація адміністрування	Автоматизація податкового обліку, електронні сервіси, фінансова аналітика	Підвищення збираності на 10-15%, економія адмін. витрат

Джерело: розроблено автором

Це дозволить суттєво редукувати бюджетний дефіцит та створити фіскальний простір для збільшення продуктивних видатків на освіту, науку, інфраструктуру. Критично важливим є забезпечення поступовості та передбачуваності податкових змін, що мінімізує шоківі ефекти для економіки та дозволяє бізнесу адаптуватися до нових умов оподаткування.

Другим стратегічним напрямом оптимізації виступає підвищення ефективності бюджетних видатків через запровадження сучасних інструментів бюджетного менеджменту. Ключовими заходами мають стати: імплементація програмно-цільового методу бюджетування на всіх рівнях бюджетної системи з чітким визначенням цілей, завдань та індикаторів результативності; запровадження середньострокового бюджетного планування на горизонті 3-5 років для забезпечення стратегічного підходу до розподілу ресурсів; проведення регулярних оглядів видатків для ідентифікації неефективних програм та перерозподілу ресурсів на пріоритетні напрями; розвиток системи державного внутрішнього фінансового контролю для попередження нецільового використання бюджетних коштів; запровадження електронної системи управління видатками з можливістю відстеження руху коштів у режимі

реального часу. Систематизацію ключових напрямів оптимізації видаткової частини бюджету з конкретизацією інструментів їх реалізації, очікуваних результатів та термінів впровадження представлено у таблиці 3.5, що дозволяє сформулювати цілісну програму підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Таблиця 3.5 - Заходи оптимізації бюджетних видатків

Напрямок	Інструменти	Очікувані результати	Терміни
Програмно-цільове бюджетування	Визначення КРІ для кожної програми, моніторинг результативності	Підвищення ефективності на 15-20%	2025-2027
Середньострокове планування	Бюджетні декларації на 3-5 років, прогнози видатків	Стратегічний розподіл ресурсів	2025-2026
Огляди видатків	Аналіз ефективності програм, перерозподіл коштів	Економія 150-200 млрд. грн.	Щорічно
Оптимізація мережі установ	Укрупнення, реструктуризація, аутсорсинг	Економія 80-120 млрд. грн.	2025-2028
Електронне управління	Система Е-бюджет, автоматизація процесів	Прозорість, економія 5-7%	2025-2027

Джерело: розроблено автором

Імплементация заходів оптимізації бюджетних видатків, презентованих у табл.3.5, створює потенціал для економії 230-320 млрд грн щорічно або близько 3-4% ВВП при одночасному підвищенні якості публічних послуг. Критично важливим є забезпечення інституційної спроможності органів державного управління для ефективного запровадження сучасних інструментів бюджетного менеджменту через підвищення кваліфікації державних службовців, розвиток аналітичних підрозділів, запровадження систем мотивації результативності.

Третім напрямом оптимізації виступає посилення боротьби з корупцією у бюджетній сфері через розвиток інституційної архітектури антикорупційної політики. Стратегічними заходами мають стати: забезпечення функціональної незалежності та фінансової автономії антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК,

САП); запровадження системи електронного декларування активів та перевірки способу життя всіх державних службовців; розвиток інструментів громадського контролю за використанням бюджетних коштів через платформи відкритих даних; посилення відповідальності за корупційні правопорушення з конфіскацією незаконно набутого майна; запровадження системи захисту викривачів корупції.

Проведений аналіз шляхів оптимізації бюджетної політики держави дозволяє сформулювати концептуальну стратегію подолання фіскальної кризи, що базується на триєдиному підході до реформування бюджетної системи. Ця стратегія інтегрує три взаємопов'язані напрями: реформування податкової системи для розширення дохідної бази, оптимізацію бюджетних видатків для підвищення ефективності використання ресурсів, та посилення боротьби з корупцією для мінімізації втрат бюджетних коштів.

Перший напрям – реформування податкової системи – володіє найбільшим фіскальним потенціалом з прогнозованим ефектом 480-620 млрд. грн. щорічно або 6-8% ВВП. Другий напрям – оптимізація бюджетних видатків – створює потенціал для економії 230-320 млрд. грн. щорічно або 3-4% ВВП при одночасному підвищенні якості публічних послуг. Третій напрям – посилення боротьби з корупцією у бюджетній сфері – дозволить зменшити втрати на 200-250 млрд. грн. щорічно, що еквівалентно близько 10-15% від вартості державних закупівель. Сукупний ефект від імплементації усіх трьох напрямів оптимізації оцінюється на рівні 710-940 млрд. грн. щорічно, що дозволить скоротити бюджетний дефіцит на 50-60% з нинішніх 17,7% ВВП до 8-9% ВВП без скорочення соціальних видатків та при збереженні оборонної спроможності держави. Це наближає фіскальний баланс до рівня, який є прийнятним навіть для країн у стані збройного конфлікту, та створює передумови для стабілізації державного боргу на безпечному рівні. Критично важливим для успішної реалізації запропонованої стратегії є забезпечення системності та комплементарності реформ. Ізольоване впровадження окремих заходів без

формування інтегрованого пакету реформ не дозволить досягти бажаного ефекту внаслідок компенсаційних механізмів та опору зацікавлених груп. Необхідна політична воля керівництва держави для проведення непопулярних, але необхідних реформ, інституційна спроможність органів державного управління для їх імплементації, та підтримка міжнародних фінансових інституцій для забезпечення фінансування перехідного періоду

3.3. Перспективні напрями підвищення ефективності бюджетного регулювання економіки

Підвищення ефективності бюджетного регулювання економічних процесів у довгостроковій перспективі вимагає трансформації концептуальних підходів до формування та реалізації фіскальної політики з акцентуванням на проактивному стимулюванні економічного зростання, структурній модернізації економіки, розвитку людського капіталу та забезпеченні фіскальної стійкості в умовах глобальної невизначеності. Стратегічні напрями вдосконалення бюджетного механізму мають базуватися на принципах проциклічності фіскальної політики, максимізації мультиплікативного ефекту державних видатків, інтеграції бюджетного планування з національними стратегіями розвитку.

Пріоритетним напрямом виступає посилення інвестиційної компоненти бюджетних видатків через механізми державно-приватного партнерства, створення спеціалізованих фондів розвитку, надання державних гарантій для стратегічних проєктів. Цільовим орієнтиром має стати підвищення частки капітальних видатків з нинішніх 9,2% до щонайменше 15-18% від загального обсягу видатків бюджету, що відповідає рівню економічно розвинених країн. Пріоритетними секторами для державних інвестицій мають стати транспортна інфраструктура, енергетика з акцентом на відновлювальні джерела енергії,

цифрова інфраструктура, система водопостачання та водовідведення, модернізація виробничих потужностей оборонно-промислового комплексу.

Підвищення частки капітальних видатків з нинішніх 9,2% до цільових 15-18% означає необхідність додаткового спрямування на інвестиційні цілі близько 200-300 млрд. грн. щорічно, що вимагає чіткого визначення пріоритетних секторів та оптимального розподілу обмежених ресурсів. З урахуванням масштабних потреб у відновленні зруйнованої війною інфраструктури, модернізації енергетичної системи, цифровізації економіки та зміцнення обороноздатності, загальна потреба в інвестиціях оцінюється на рівні 1,6-2,0 трлн. Грн. щорічно протягом наступних 5-10 років. Деталізацію перспективних напрямів бюджетного регулювання економічного розвитку за ключовими секторами з визначенням конкретних заходів, орієнтовних обсягів фінансування та горизонтів планування представлено у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6 - Перспективні напрями бюджетного регулювання економічного розвитку

Стратегічний напрям	Ключові заходи	Обсяг фінансування	Горизонт
Розвиток інфраструктури	Дороги, залізниці, порти, аеропорти, комунальна інфраструктура	400-500 млрд. грн/рік	2025-2030
Цифрова трансформація	Е-уряд, цифрова освіта, широкосмуговий інтернет	80-100 млрд. грн/рік	2025-2028
Зелена економіка	Відновлювальна енергетика, енергоефективність, екологія	150-200 млрд. грн/рік	2025-2035
Людський капітал	Освіта, наука, охорона здоров'я, соціальний захист	600-700 млрд. грн/рік	Постійно
Інноваційний розвиток	R&D, технопарки, стартапи, трансфер технологій	50-70 млрд. грн/рік	2025-2030
Оборонний потенціал	ОПК, наукові розробки, військова інфраструктура	300-400 млрд. грн/рік	2025-2035

Джерело: розроблено автором

Дані таблиці 3.6 демонструють комплексну стратегію бюджетного регулювання економічного розвитку України на період до 2035 року, що охоплює шість взаємопов'язаних напрямів з сукупною потребою у фінансуванні

1 580-1 970 млрд грн щорічно. Така масштабна програма державних інвестицій еквівалентна приблизно 20-25% прогнозованого ВВП та вимагає суттєвої реструктуризації видаткової частини бюджету з поступовим зменшенням частки оборонних видатків у міру завершення активної фази військового конфлікту та перенаправленням вивільнених ресурсів на продуктивні цілі економічного розвитку.

Найбільш капіталомістким напрямом виступає інвестування у людський капітал з щорічною потребою 600-700 млрд. грн., що репрезентує 38-36% від сукупного обсягу фінансування всіх стратегічних напрямів. Це відображає стратегічний пріоритет держави щодо збереження та розвитку найцінішого національного активу – людського потенціалу – через інвестиції в освіту, науку, охорону здоров'я та соціальний захист. Перманентний характер цього напрямку (без обмеження часовим горизонтом) підкреслює його фундаментальне значення для довгострокової конкурентоспроможності національної економіки. Критично важливим є те, що значна частина цих видатків вже здійснюється в рамках поточного бюджету, проте вимагає суттєвого нарощування для досягнення європейських стандартів якості публічних послуг.

Другим за масштабом фінансування є розвиток інфраструктури з потребою 400-500 млрд. грн. щорічно протягом 2025-2030 років, що становить 25% від сукупних інвестицій. Інфраструктурні інвестиції характеризуються високим мультиплікативним ефектом на економіку: за оцінками міжнародних експертів, кожна гривня, інвестована у транспортну інфраструктуру, генерує 1,5-2,5 гривні додаткового ВВП через зниження логістичних витрат, покращення доступності ринків, створення робочих місць у суміжних галузях. Шестирічний горизонт реалізації (2025-2030) відображає часові параметри великих інфраструктурних проєктів та необхідність концентрації зусиль у період активного післявоєнного відновлення.

Оборонний потенціал посідає третю позицію з потребою 300-400 млрд грн щорічно протягом 2025-2035 років, що становить 19-20% від сукупних

інвестицій. Десятирічний горизонт планування відображає довгостроковий характер загроз національній безпеці та необхідність створення стійкого оборонно-промислового комплексу, здатного забезпечити технологічну незалежність України у сфері озброєнь. Важливо зазначити, що ці видатки частково перетинаються з поточними оборонними видатками (1 692,6 млрд грн у 2024 році), проте таблиця акцентує на інвестиційній складовій – модернізації виробничих потужностей ОПК, наукових розробках нових видів озброєнь, створенні військової інфраструктури.

Зелена економіка з потребою 150-200 млрд. грн. щорічно протягом 2025-2035 років (9-10% від сукупних інвестицій) відображає глобальний тренд декарбонізації та необхідність інтеграції України у європейський «зелений курс». Десятирічний горизонт обумовлений тривалістю енергетичного переходу та необхідністю поступової трансформації енергетичної системи з вугільної та газової генерації на відновлювальні джерела енергії. Інвестиції у зелену економіку мають подвійний ефект: з одного боку, вони забезпечують енергетичну незалежність України та зменшення викидів парникових газів, з іншого – створюють нові робочі місця у високотехнологічних секторах та підвищують експортний потенціал «зеленої» електроенергії до країн ЄС.

Цифрова трансформація з потребою 80-100 млрд. грн. щорічно протягом 2025-2028 років (5% від сукупних інвестицій) характеризується найкоротшим горизонтом реалізації, що відображає динамічний характер цифрових технологій та необхідність швидкого досягнення критичної маси цифровізації економіки та державного управління. Відносно невеликий обсяг фінансування компенсується високою ефективністю цифрових інвестицій: за оцінками Світового банку, цифровізація державних послуг дозволяє економити до 30-40% адміністративних витрат, скорочувати час надання послуг у 5-10 разів, суттєво знижувати корупційні ризики.

Інноваційний розвиток з потребою 50-70 млрд. грн. щорічно протягом 2025-2030 років (3% від сукупних інвестицій) репрезентує найменший за

обсягом, проте стратегічно критично важливий напрям для довгострокової конкурентоспроможності економіки. Інвестиції у науково-дослідні розробки (R&D), технопарки, стартап-екосистему та трансфер технологій є основою для переходу від ресурсної до інноваційної моделі економічного зростання. Критично важливим є те, що поточний рівень інвестицій у R&D в Україні становить лише 0,4% ВВП порівняно з 2-3% у економічно розвинених країнах, що вказує на необхідність п'ятикратного збільшення фінансування наукової сфери.

Структурний аналіз розподілу інвестицій виявляє збалансований підхід до бюджетного регулювання, що поєднує соціальні пріоритети (людський капітал 38%), інфраструктурну модернізацію (розвиток інфраструктури 25%), національну безпеку (оборонний потенціал 20%) та технологічне оновлення (зелена економіка 10%, цифрова трансформація 5%, інноваційний розвиток 3%). Така структура відповідає концепції інклюзивного економічного зростання, що забезпечує одночасне підвищення продуктивності економіки, соціальної згуртованості та екологічної стійкості. Часова диференціація горизонтів реалізації (від 4 років для цифрової трансформації до безстрокового для людського капіталу) відображає різний характер інвестиційних циклів у різних секторах та дозволяє оптимізувати розподіл обмежених бюджетних ресурсів у часі. Концентрація більшості програм на періоді 2025-2030 років (інфраструктура, інновації, частково цифровізація) створює «вікно можливостей» для масштабного економічного ривка в період активного післявоєнного відновлення з використанням міжнародної фінансової допомоги.

Критично важливим викликом реалізації представленої стратегії є мобілізація необхідних фінансових ресурсів в обсязі 1 580-1 970 млрд. грн. щорічно в умовах, коли весь державний бюджет України у 2024 році становив 3 308,9 млрд. грн., а власні доходи – лише 1 746,3 млрд. грн. Це означає, що стратегія потребує залучення масштабних обсягів зовнішнього фінансування через гранти міжнародних донорів, пільгові кредити міжнародних фінансових

інституцій, приватні інвестиції через механізми державно-приватного партнерства. За оцінками експертів, оптимальна структура фінансування має включати: 40% - державний бюджет, 30% - міжнародна допомога (гранти та пільгові кредити), 30% - приватні інвестиції через ДПП.

Успішна реалізація визначених у табл. 3.6 стратегічних напрямів бюджетного регулювання вимагає трансформації інституційної архітектури та інструментарію бюджетної системи за ключовими векторами реформування. Для комплексної оцінки масштабів необхідних інституційних змін доцільно здійснити порівняльний аналіз поточного стану розвитку бюджетної системи за критичними параметрами та цільових орієнтирів, досягнення яких є необхідною передумовою для ефективної імплементації стратегії економічного розвитку. Візуалізацію розриву між поточним станом та бажаним рівнем розвитку ключових напрямів вдосконалення бюджетної системи представлено на рис. 3.3, що дозволяє ідентифікувати найбільш критичні дефіцити інституційної спроможності та визначити пріоритетність реформаторських зусиль.

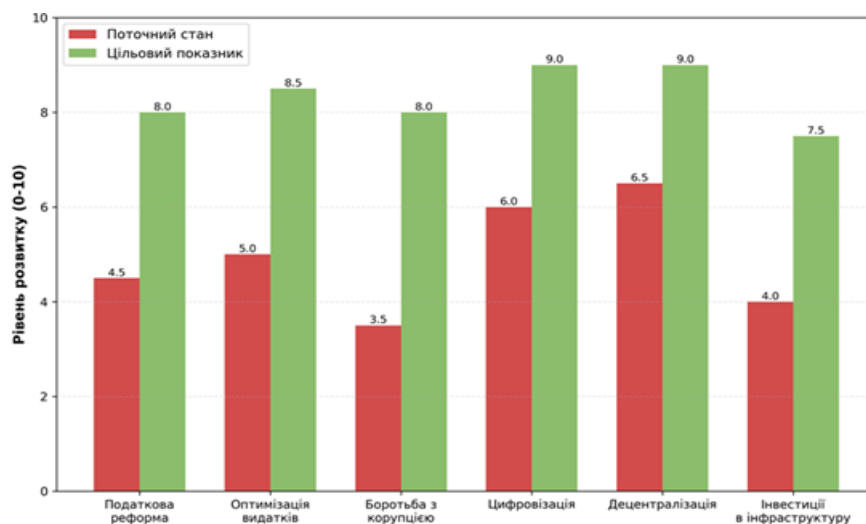

Рисунок 3.3 - Напрями вдосконалення бюджетної системи: поточний стан та цільові орієнтири

Джерело: сформовано автором

Стратегічні напрями бюджетного регулювання, систематизовані в табл. 3.6 та візуалізовані на рис. 3.3, формують інтегровану систему пріоритетів

довгострокового розвитку. Сукупний обсяг необхідного фінансування за усіма напрямами становить 1 580-1 970 млрд. грн. щорічно, що вимагає суттєвої реструктуризації видаткової частини бюджету з поступовим зменшенням частки оборонних видатків у міру завершення активної фази військового конфлікту та перенаправленням ресурсів на продуктивні цілі економічного розвитку.

Критично важливим напрямом виступає цифрова трансформація бюджетної системи через запровадження інтегрованої інформаційної системи управління державними фінансами (ІФМС), що забезпечує автоматизацію всіх етапів бюджетного процесу від планування до звітування. Це дозволить: підвищити оперативність та якість прийняття управлінських рішень через доступ до актуальної інформації в режимі реального часу; зменшити адміністративні витрати на супровід бюджетного процесу на 30-40%; мінімізувати корупційні ризики через автоматизацію процедур та виключення людського фактору; забезпечити прозорість використання бюджетних коштів для громадського контролю.

Перспективним напрямом виступає розвиток механізмів державно-приватного партнерства (ДПП) для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів. Світовий досвід демонструє, що ДПП дозволяє мобілізувати приватний капітал для фінансування публічної інфраструктури, що особливо актуально в умовах обмежених бюджетних ресурсів. В Україні потенціал ДПП реалізований менше ніж на 10% через недосконалість законодавства, відсутність інституційної спроможності державних органів, високі ризики для приватних інвесторів. Необхідно створити спеціалізований Фонд гарантування інвестицій у ДПП-проєкти з капіталізацією 50-100 млрд. грн. для мінімізації ризиків приватних партнерів.

Стратегічним пріоритетом має стати посилення контрциклічної функції бюджетної політики через формування фіскальних буферів у періоди економічного зростання для їх використання в період рецесій. Це вимагає запровадження бюджетних правил типу "золоте правило" (державні запозичення

дозволені лише для фінансування інвестицій) або "правило збалансованого бюджету" з можливістю відхилення в межах економічного циклу. Для акумуляції фіскальних резервів доцільно створити Стабілізаційний фонд з цільовою капіталізацією 100-150 млрд. грн. або 1,5-2,0% ВВП. Критично важливим для підвищення ефективності бюджетного регулювання виступає інтеграція бюджетного планування з національними стратегіями розвитку та міжнародними зобов'язаннями України. Бюджетні пріоритети мають бути узгоджені з Національною економічною стратегією до 2030 року, Програмою дій Уряду, Цілями сталого розвитку ООН, зобов'язаннями у рамках Угоди про асоціацію з ЄС. Це забезпечить послідовність та комплементарність бюджетної політики з іншими напрямками державного регулювання економіки.

Перспективним інструментом підвищення ефективності бюджетних видатків виступає запровадження гендерно-орієнтованого бюджетування, що передбачає аналіз впливу бюджетних програм на різні соціальні групи з урахуванням гендерного чинника. Світовий досвід свідчить, що гендерно-чутливе бюджетування дозволяє підвищити соціальну віддачу від державних видатків через краще таргетування бюджетних програм на потреби різних категорій населення. В Україні гендерне бюджетування знаходиться на початковій стадії впровадження і потребує розвитку методології, підготовки фахівців, формування статистичної бази.

Довгостроковою перспективою розвитку бюджетної системи має стати трансформація у напрямі «зеленого бюджетування», що передбачає інтеграцію екологічних цілей у бюджетний процес. Це включає: екологізацію податкової системи через підвищення екологічних податків та скасування субсидій на викопне паливо; спрямування частки бюджетних видатків на фінансування проєктів відновлювальної енергетики, підвищення енергоефективності, захист навколишнього середовища; оцінку екологічних ризиків та екстерналій при прийнятті бюджетних рішень; публікацію «зеленого бюджетного звіту» про вплив бюджетної політики на довкілля.

Отже, запропонована стратегія перспективних напрямів бюджетного регулювання репрезентує парадигмальну зміну підходу до управління державними фінансами – від моделі «виживання» в умовах воєнного стану до моделі «розвитку» з орієнтацією на довгострокове економічне зростання та підвищення добробуту громадян. Ключовою характеристикою стратегії є структурний зсув у розподілі бюджетних ресурсів на користь інвестиційної складової: з нинішніх 9,2% капітальних видатків до цільових 15-18%, що означає додаткове спрямування 200-300 млрд грн щорічно на продуктивні інвестиції в інфраструктуру, людський капітал, технології. Сукупна потреба у фінансуванні шести стратегічних напрямів на рівні 1 580-1 970 млрд грн щорічно може здатися нереалістичною у контексті поточних фіскальних можливостей держави (власні доходи бюджету 1 746,3 млрд грн у 2024 році), проте стає досяжною за умови поступової реструктуризації видатків після завершення активної фази війни та масштабного залучення міжнародної допомоги і приватних інвестицій.

Компаративний аналіз поточного стану та цільових орієнтирів за ключовими напрямками вдосконалення бюджетної системи демонструє, що Україна перебуває приблизно на середині шляху між критичним станом (0-2 бали) та світовими стандартами (9-10 балів). Середній розрив у 3,3 бали вимагає інтенсивних реформаторських зусиль протягом 5-7 років для досягнення цільових показників. Найбільший потенціал для поліпшення існує у сфері боротьби з корупцією та податкової реформи, що є логічним, оскільки саме ці напрями мають найбільший вплив на ефективність бюджетної системи.

Реалізація стратегії дозволить здійснити трансформаційний перехід від сировинно-орієнтованої економіки з низькою продуктивністю до інноваційної економіки з високою доданою вартістю, від енергозалежності до енергетичної незалежності на основі відновлювальних джерел, від аналогових державних послуг до повністю цифровізованої взаємодії держави і громадян, від корумпованої системи управління до прозорості та підзвітної системи використання публічних ресурсів.

Висновки до розділу 3

Аналіз проблемних аспектів функціонування бюджетної системи України та обґрунтування напрямів її вдосконалення дозволяє сформулювати наступні науково-практичні висновки:

1. Сучасна бюджетна система України характеризується накопиченням критичних структурних дисбалансів, серед яких найбільш загрозливими виступають: хронічно високий рівень бюджетного дефіциту (17,7% ВВП у 2024 році), що суттєво перевищує міжнародні нормативи фіскальної безпеки; зростання державного боргу до 88,4% ВВП, наближення до критичного порогу боргової стійкості; критична залежність від зовнішнього фінансування, що покриває близько 55-60% дефіциту бюджету; вузька база оподаткування внаслідок тінізації 30-35% ВВП, що призводить до недоотримання 400-450 млрд грн податкових надходжень щорічно; низька ефективність бюджетних видатків з втратами близько 15-20% коштів через неефективність програм та корупцію.

2. Оптимізація бюджетної політики держави вимагає імплементації комплексної системи заходів за трьома стратегічними напрямами. По-перше, реформування податкової системи з акцентом на детінізацію економіки, запровадження прогресивного ПДФО, розширення майнового оподаткування, цифровізацію адміністрування, що створює потенціал для збільшення доходів на 480-620 млрд грн щорічно. По-друге, підвищення ефективності бюджетних видатків через програмно-цільове бюджетування, середньострокове планування, огляди видатків, електронне управління, що дозволить економити 230-320 млрд грн щорічно. По-третє, посилення боротьби з корупцією через зміцнення інституційної спроможності антикорупційних органів, електронне декларування, громадський контроль, захист викривачів.

3. Перспективні напрями підвищення ефективності бюджетного регулювання економіки орієнтовані на структурну модернізацію економіки та забезпечення довгострокового зростання через: посилення інвестиційної

компоненти бюджету з підвищенням частки капітальних видатків до 15-18%; розвиток інфраструктури з щорічним фінансуванням 400-500 млрд грн; цифрову трансформацію бюджетної системи через ІФМС; зелену трансформацію економіки з інвестиціями 150-200 млрд грн щорічно; розвиток людського капіталу через інвестиції в освіту, науку, охорону здоров'я на рівні 600-700 млрд грн щорічно; запровадження механізмів державно-приватного партнерства для мобілізації приватного капіталу.

4. Стратегія вдосконалення бюджетної системи має базуватися на принципах фіскальної консолідації з поступовою редукцією дефіциту до 3% ВВП у середньостроковій перспективі, структурного балансування бюджету через збільшення продуктивних видатків, посилення контрциклічної функції через формування фіскальних буферів, інтеграції бюджетного планування з національними стратегіями розвитку, підвищення транспарентності та підзвітності в управлінні державними фінансами.

5. Критичними передумовами успішної реалізації стратегії вдосконалення виступають: політична воля керівництва держави до проведення непопулярних, але необхідних реформ; інституційна спроможність органів державного управління для імплементації сучасних інструментів бюджетного менеджменту; підтримка міжнародних фінансових інституцій та країн-донорів; формування суспільного консенсусу щодо необхідності фіскальної консолідації; забезпечення макроекономічної стабільності та відновлення економічного зростання. Реалізація запропонованих заходів дозволить підвищити ефективність бюджетної системи як інструменту регулювання економічного розвитку, забезпечити фіскальну стійкість держави та створити фінансові передумови для структурної модернізації національної економіки.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено дослідження теоретичних засад та практичних аспектів функціонування бюджетної системи України як інструменту регулювання економічного розвитку. На основі проведеного аналізу сформульовано наступні висновки відповідно до поставлених завдань.

1. Дослідження сутності, структури та принципів побудови бюджетної системи дозволило встановити, що бюджетна система України є складною багаторівневою структурою, яка включає державний бюджет та місцеві бюджети різних рівнів. Структурна організація бюджетної системи базується на конституційному розподілі повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування і регулюється Бюджетним кодексом України. Функціонування бюджетної системи ґрунтується на фундаментальних принципах: єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання коштів, справедливості та прозорості. Система міжбюджетних трансфертів, що включає базову дотацію, реверсну дотацію, субвенції та додаткові дотації, забезпечує фінансове вирівнювання територій та підтримку делегованих повноважень.

2. Розгляд теоретичних аспектів бюджетної політики як інструменту державного регулювання економіки виявив, що бюджетна політика є ключовим елементом системи державного регулювання, який через механізми мобілізації, розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів впливає на динаміку соціально-економічних процесів. Бюджетна політика виконує комплекс функцій: фіскальну, перерозподільну, регулюючу, стимулюючу та соціальну. У сучасних умовах трансформаційної економіки бюджетна політика постає не лише інструментом розподілу фінансових ресурсів, а й механізмом управління економічними процесами, спрямованими на забезпечення стійкого та збалансованого розвитку. Важливою характеристикою бюджетної політики є її

здатність здійснювати антициклічний вплив на економіку через інструменти стимулювальної або стримувальної фіскальної політики.

3. Аналіз зарубіжного досвіду використання бюджетної системи для стимулювання економічного розвитку продемонстрував різноманітність моделей бюджетного регулювання. Американська модель акцентує увагу на податкових стимулах для інновацій, німецька – на розвиненій професійній освіті та промисловій модернізації, скандинавська – на високих інвестиціях у людський капітал, азійські країни – на проактивній підтримці високотехнологічних секторів. Систематизовано основні інструменти стимулювання: податкові стимули, прямі бюджетні інвестиції, фінансування людського капіталу, цільові субсидії та гранти, державні закупівлі, системи гарантій та страхування. Найбільшої ефективності досягають країни з комплексним підходом, стратегічним плануванням, високими інвестиціями у людський капітал та якісним інституційним середовищем. Для України особливо цінним є досвід країн успішної трансформації – Естонії, Польщі, країн Балтії та азійських "тигрів".

4. Характеристика дохідної частини бюджету України та її впливу на економічний розвиток країни засвідчила суттєві трансформації у 2020-2024 рр. Загальний обсяг доходів Зведеного бюджету зріс більш ніж у 2,6 рази, що обумовлено не лише інфляційними процесами, а й кардинальною перебудовою джерел бюджетного наповнення. Податкові надходження зросли на 83,72%, зберігаючи ключову роль у структурі доходів. Найдинамічніше зростання продемонстрували неподаткові надходження (334,28%) та кошти від закордонних країн і міжнародних організацій (40322,84%), що стали критичним джерелом бюджетної підтримки в умовах війни. Структура доходів стала більш диверсифікованою, але водночас посилилася залежність від зовнішнього фінансування, що формує ризики для довгострокової фіскальної стійкості.

5. Аналіз видаткової частини бюджету та пріоритетів бюджетного фінансування виявив глибоку переорієнтацію фіскальних ресурсів у бік

фінансування оборонного сектору та безпекових функцій держави. Видатки на оборону зросли у 19 разів, ставши домінуючою статтею бюджету з часткою 46,6%. Видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та економічну діяльність зростали значно повільніше або скорочувалися в реальному вимірі. Частка капітальних видатків знизилася до 8,3% у 2024 р., що обмежує можливості модернізації інфраструктури та економічного розвитку. Така структура видатків є типовою для воєнної економіки, проте формує ризики для післявоєнного відновлення.

6. Оцінка ефективності міжбюджетних відносин у забезпеченні регіонального розвитку країни показала, що система міжбюджетних трансфертів відіграє важливу роль у фінансовому вирівнюванні територій та підтримці виконання делегованих повноважень. Проте в умовах воєнного стану спостерігається централізація фінансових ресурсів та обмеження фінансової автономії місцевих бюджетів. Бюджетна децентралізація, що успішно розвивалася у 2015-2021 роках, зазнала певних обмежень через необхідність концентрації ресурсів на державному рівні для фінансування оборони. Водночас місцеві бюджети зберігають важливу роль у фінансуванні освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та місцевої інфраструктури.

7. Виявлення проблем та викликів функціонування бюджетної системи України в сучасних умовах дозволило ідентифікувати ключові дисбаланси: хронічно високий рівень бюджетного дефіциту (17,7% ВВП у 2024 році), що у 6 разів перевищує критичний поріг Маастрихтських критеріїв; зростання державного боргу до 88,4% ВВП, наближення до критичного порогу боргової стійкості; критична залежність від зовнішнього фінансування (55-60% покриття дефіциту); вузька база оподаткування через тінізацію 30-35% економіки; низька ефективність бюджетних видатків з втратами 15-20% коштів; корупція у державних закупівлях (200-250 млрд. грн. щорічно). Сукупний потенціал оптимізації бюджетної системи оцінюється на рівні 650-870 млрд. грн. щорічно.

8. Розробка шляхів оптимізації бюджетної політики держави передбачає імплементацію комплексної системи заходів за трьома стратегічними напрямками. Реформування податкової системи з акцентом на детінізацію економіки, запровадження прогресивного ПДФО, розширення майнового оподаткування та цифровізацію адміністрування створює потенціал для збільшення доходів на 480-620 млрд. грн. щорічно. Підвищення ефективності бюджетних видатків через програмно-цільове бюджетування, середньострокове планування, огляди видатків та електронне управління дозволить економити 230-320 млрд. грн. щорічно. Посилення боротьби з корупцією може зменшити втрати на 200-250 млрд. грн. щорічно. Сукупний ефект від реалізації всіх напрямів оптимізації оцінюється на рівні 710-940 млрд. грн. щорічно, що дозволить скоротити бюджетний дефіцит на 50-60%.

9. Обґрунтування перспективних напрямів підвищення ефективності бюджетного регулювання економіки орієнтоване на структурну модернізацію економіки та забезпечення довгострокового зростання. Стратегія включає шість взаємопов'язаних напрямів з сукупною потребою у фінансуванні 1580-1970 млрд. грн. щорічно: розвиток інфраструктури, інвестиції у людський капітал, зміцнення оборонного потенціалу, зелену трансформацію, цифровізацію та інноваційний розвиток. Реалізація стратегії вимагає підвищення частки капітальних видатків з 9,2% до 15-18%, розвитку механізмів державно-приватного партнерства, запровадження середньострокового бюджетного планування, посилення контрциклічної функції бюджетної політики та інтеграції бюджетного планування з національними стратегіями розвитку.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що реалізація запропонованих заходів оптимізації та стратегічних напрямів вдосконалення дозволить підвищити ефективність бюджетної системи як інструменту регулювання економічного розвитку, забезпечити фіскальну стійкість держави та створити фінансові передумови для структурної модернізації національної економіки в післявоєнний період.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ НА ДЖЕРЕЛА

1. Бей, С. О., & Шкварук, Д. Г. (2022). Теоретичні засади побудови і функціонування бюджетної системи України. *Інфраструктура ринку*, 66, 170-173. <https://doi.org/10.32843/infrastruct66-30>
2. Koval, N. (2020). Budget system and accounting in budgetary institutions. *Three Seas Economic Journal*, 1(1), 7-13. <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2020-1-2>
3. Світовий банк. (2023). *Ukraine Public Expenditure Review 2023*. <https://www.worldbank.org>
4. OECD. (2023). *Government at a Glance 2023*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1c258f55-en>
5. Власюк, О. С. (2016). *Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибрані наукові праці*. НІСД.
6. Чугунов, І., & Любчак, І. (2023). Інституційні засади бюджетного планування. *Scientia fructuosa*, 152(6), 99-109. [https://doi.org/10.31617/1.2023\(152\)07](https://doi.org/10.31617/1.2023(152)07)
7. Prots, I. (2020). Principles of budget law: Legal nature, concept and system. *Social and Legal Studios*, 3(4), 116-122. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-4-116-122>
8. Blöndal, J., Ruiz-Tagle, J., & Castro, F. (2024). *OECD Journal on Budgeting*. <https://doi.org/10.1787/16812336>
9. Кучерявий, А. М. (2021). Генеза теоретичних поглядів на сутність бюджетної системи держави. *Інвестиції: практика та досвід*, 12, 44-48. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.12.44>
10. Якушко, І. (2023). Роль фіскальної політики в системі державного регулювання економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 3(31), 36-47. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3\(31\)-36-47](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3(31)-36-47)

11. Якушко, І. В. (2022). Фіскальна політика: сутність та особливості впливу на розвиток національної економіки. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, 6. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-03-04>
12. Шапошников, К. С., Крилов, Д. В., & Якушко, І. В. (2021). Сутність та види фіскальних інструментів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 2(26), 164-171. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2\(26\)-164-171](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2(26)-164-171)
13. Ватаманюк-Зелінська, У. З., Ситник, Н. С., Стасишин, А. В., & Круглякова, В. В. (2021). *Бюджетний менеджмент: навчальний посібник*. Видавництво «Магнолія».
14. Adzam, M., Etania, A., & Alviyani, F. (2024). Pentingnya kebijakan fiskal dalam mendukung pembangunan berkelanjutan. *Jurnal Kendali Akuntansi*. <https://doi.org/10.59581/jka-widyakarya.v2i2.2958>
15. Іршак, О., Фалюта, А., & Іршак, І. (2024). Теоретичні засади бюджетного менеджменту. *Економічний простір*, 191, 379-383. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-64>
16. Бак, Н. А., & Собкова, Н. Д. (2021). Бюджетний менеджмент. Фінанси, банківська справа та страхування. В П. О. Нікіфорова & Н. А. Бак (Ред.), *Менеджмент публічних фінансів: підручник для магістрів* (с. 75-130). Чернівецький національний університет.
17. Kostyukova, E., Bobryshev, A., Klychova, G., Zakirova, A., Khusainov, S., & Frolov, A. (2024). Development of the budgeting system as a tool of management accounting in the budgetary institution. *BIO Web of Conferences*. <https://doi.org/10.1051/bioconf/202411607001>
18. Elsamadony, M., Fujii, M., & Ryo, M. (2022). *Journal of Cleaner Production*, 372, 133812. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.133812>
19. Гальчинський, А. С. (1995). *Основи економічної теорії: підручник для підготовки молодих спеціалістів*. Вища школа.

20. World Bank. (2022). *World Development Report 2022: Finance for an Equitable Recovery*. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1730-4>
21. Стиглиц, Дж. Ю. (1997). *Экономика государственного сектора*. ИНФРА-М.
22. Tanzi, V., & Schuknecht, L. (2000). *Public spending in the twentieth century: A global perspective*. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511625800>
23. Solyannikova, S. (2021). Appropriate budgetary policy for a changing economy. *The World of New Economy*. <https://doi.org/10.26794/2220-6469-2021-15-2-6-15>
24. Ivanchenkov, V. (2025). The mechanism of influence of budget levers on the structural restructuring of the economy. *Financial and Credit Systems: Prospects for Development*, 1(16), 114-124. <https://doi.org/10.26565/2786-4995-2025-1-09>
25. International Monetary Fund. (2023). *Fiscal Monitor: Public sector debt statistics 2023*.
26. Міністерство фінансів України. (n.d.). *Бюджетна політика*. <https://mof.gov.ua/uk/budget-policy>
27. OECD. (2023). *Government at a Glance 2023*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1c258f55-en>
28. D'Inverno, G., Vidoli, F., & De Witte, K. (2023). Sustainable budgeting and financial balance: Which lever will you pull? *European Journal of Operational Research*, 309(2), 857-871. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2023.01.036>
29. Канєва, Т. В. (2021). *Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія*. Київський національний торговельно-економічний університет.
30. Tkachenko, N., et al. (2023). Strategic role of e-public procurements in the formation of sustainable and inclusive economy. *Journal of Information Technology Management*, 15(1), 113-123. <https://doi.org/10.22059/jitm.2023.90728>
31. U.S. Government Accountability Office. (2024). *Performance and accountability report, fiscal year 2024*. <https://www.gao.gov/products/gao-25-900570>

32. Возняк, Г., & Коваль, В. (2022). Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 2(154), 9-14. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2022_2_4
33. McGuinness, B. D. (2023, November). German cabinet tries to solve ‘no-debt’ crisis after court outlaws budget. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-67624009>
34. Kakulia, E. (2023). Importance of fiscal and monetary policy of the country’s economic development. *Proceedings of Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences*. <https://doi.org/10.52340/ptaas.2023.23.03>
35. Diedushev, I. (2023). Budget policy: Concept and tasks. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.5>
36. Wang, S., Gao, H., & Zhou, B. (2022). Research on the dynamic feedback mechanism of fiscal policy regulation under COVID-19: Evidence from China. *Frontiers in Public Health*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.931135>
37. Islam, M., Amin, M., Hossain, M., Imran, S., Jahan, N., Asad, F., & Mamun, A. (2025). The role of fiscal policy in economic growth: A comparative analysis of developed and developing countries. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*. <https://doi.org/10.47772/ijriss.2024.8120115>
38. European Commission. (n.d.). *Inforegio – European funds for digital development 2021-2027*. https://ec.europa.eu/regional_policy/in-your-country/programmes/2021-2027/pl/2021pl16rfpr002_en
39. Бичковська, О. Г. (2023). Вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток України. *Збірник наукових праць ТНУ*, 10, 45-52. <https://tnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/Бичковська-О.-ВПЛИВ-БЮДЖЕТНОЇ-ПОЛІТИКИ-НА-СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ-РОЗВИТОК-УКРАЇНИ.pdf>
40. Дацій, Н., Бойчук, Л., & Кравченко, Ю. (2022). Основні концепції соціально-економічного розвитку територій в контексті розвитку місцевого

самоврядування в умовах європейської інтеграції. *Публічне управління та митне адміністрування*, спеціальний випуск, 39-44. <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2022-spec.6>

41. Бабко, Н., & Сєвідова, І. (2023). Роль бюджетних видатків у фінансуванні соціально-економічних потреб сьогодення. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного*, 2(48), 86-94. <https://doi.org/10.31388/2519-884x-2023-48-86-94>

42. Лютий, І., Рожко, О., & Лютий, С. (2022). Оптимізація видатків державного бюджету України в умовах війни. *Світ фінансів*, 4(73), 46-55. <https://doi.org/10.35774/sf2022.04.045>

43. Комітет з питань цифрової трансформації. (2024, вересень 24). *Підвищуємо рівень розвитку цифрових державних послуг*. Офіційний веб портал парламенту України. https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/253877.html

44. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами та доповненнями). Київ : Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

45. МінФін. Зведений бюджет України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/>

46. Державна казначейська служба України. Офіційний сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/>

47. Національний банк України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/>

Бібліографічна довідка

Тема магістерської роботи:

«Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку»

Обсяг пояснювальної записки 107 сторінок.

Кількість рисунків 14 шт.

Кількість таблиць 21 шт.

Графічний матеріал (слайди) 11 шт.

Перелік графічного матеріалу:

Слайд 1 – Бюджетна система України: структура та принципи

Слайд 2 – Порівняльна характеристика моделей бюджетного стимулювання економічного розвитку

Слайд 3 – Динаміка доходів Зведеного бюджету України (2020-2024 рр.)

Слайд 4 – Структура доходів Зведеного бюджету України (2020-2024 рр.)

Слайд 5 – Динаміка та структура видатків Зведеного бюджету України за функціональною класифікацією (2020-2024 рр.)

Слайд 6 – Динаміка та структура видатків Зведеного бюджету України за економічною класифікацією (2020-2024 рр.)

Слайд 7 – Динаміка фіскальних дисбалансів в Україні у 2020-2024 роках

Слайд 8 – Ієрархія проблем бюджетної системи України за експертною оцінкою

Слайд 9 – Шляхи оптимізації бюджетної політики країни

Слайд 10 – Фіскальна політика України: реформування та оптимізація

Слайд 11 – Напрями вдосконалення бюджетної системи: поточний стан та цільові орієнтири

01.12.2025р.

_____ Вікторія КОПИЛЬЦІВ